

LUND UNIVERSITY

Klimatdimensioner i omsorg om äldre : utvecklingen av ett instrument för hjälpare och hjälpmottagares upplevelse av omsorgsrelationen

Ingvad, Bengt; Olsson, Eric

2007

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Ingvad, B., & Olsson, E. (2007). *Klimatdimensioner i omsorg om äldre : utvecklingen av ett instrument för hjälpare och hjälpmottagares upplevelse av omsorgsrelationen*. (Meddelanden från Socialhögskolan; Vol. 2007, Nr 1), (Research Reports in Social Work; Vol. 2007, Nr 1). Lunds universitet, Socialhögskolan. <http://www.soch.lu.se/images/Socialhogskolan/20071.pdf>

Total number of authors:

2

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

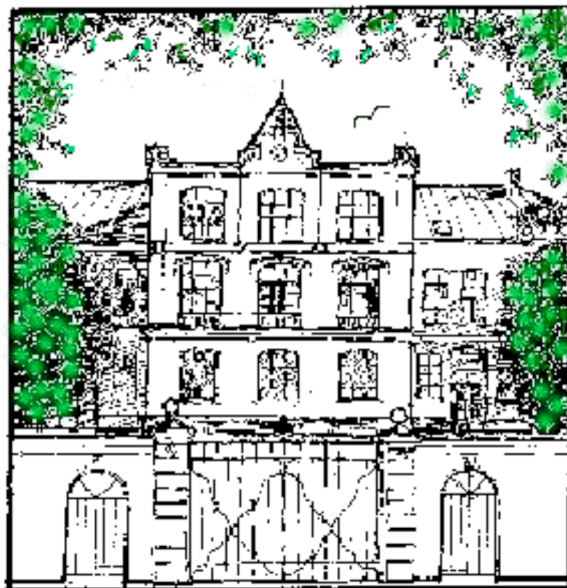
PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Meddelanden från Socialhögskolan 2007:1

Klimatdimensioner i omsorg om äldre.

Utveckling av ett instrument för hjälpare och hjälpmottagares upplevelse av omsorgsrelationen

Eric Olsson och Bengt Ingvad

 Socialhögskolan

Författarpresentation:

Eric Olsson är professor emeritus i socialt arbete vid Socialhögskolan i Lund. Bedriver forskning angående organisationsförändring, teamsamverkan, praktikkunskap i socialt arbete och omsorgsarbete med äldre.

Bengt Ingvad är fil dr i socialt arbete, forskare vid Socialhögskolan i Lund och högskolelektor vid Malmö högskola. Bedriver forskning angående omsorgsarbete med äldre och organisationsförändring.

Innehåll

Summary	3
Omsorgsklimat	5
Syfte	6
Material	8
Metoder	10
Mätinstrument för studier av omsorgsklimatet	10
Faktoranalyser	11
Hjälparens upplevelse av omsorgsklimatet	11
Vårdbiträdets relation till vårdtagare	11
Vårdbiträdets relation till anhöriga	12
Anhörigas relation till vårdtagare som man hjälper	16
Hjälparnas upplevelse av omsorgsrelationen	19
Hjälpomottagarens upplevelse av omsorgsklimatet	23
Vårdtagarens relation till vårdbiträdet i hemtjänsten	23
Äldres (80+) upplevelser av relationen till anhöriga som man får hjälp av.	24
Anhörigas upplevelser av relationen till hemtjänstpersonalen	29
Hjälpomottagarnas upplevelse av omsorgsrelationen	33
Reliabilitet och dimensionernas inbördes samband	36
Validitet	39
Vårdtagarnas upplevelse av relationen till vårdbiträdena	41
Anhörigas relation till vårdpersonal	42
Vårdbiträdenas relation till vårdtagarna och anhöriga	44
Anhörigas relation till vårdtagare som man hjälper med daglig livsföring	47
Standardisering	48
Hjälpare	48
Vårdbiträdenas bedömning av relationen till vårdtagare	48
Anhörigas bedömning av relationen till vårdtagare som man hjälper	49
Vårdbiträdenas bedömning av relationen till anhöriga	50
Hjälpomottagare	51
Vårdtagares bedömning av relationen till vårdbiträden	51
Äldres bedömning av relationen till hjälpande släkting	51
Bedömning av relationen till vårdbiträden hos anhöriga	52
Diskussion	53
Referenser	56
Bil 1 Samarbetsformulär	58
Bil 2 Samarbetsformulär	59

Summary

The relationship in care giving of elderly is characterised by several dimensions. It has a certain degree of closeness, the recipients may feel helpless and dependent or they may feel themselves to be in safe hands. The relationship can in some cases be characterised by misunderstanding and conflict. The character of a social relationship can be described by the concept of emotional climate.

The aim of this work is to present an instrument measuring the emotional climate of the helping relationship in elderly care. The instrument consists of an adjective list with common descriptions of atmosphere and feelings in relationships and groups (warm, uneasy, cold, calm, etc). The helper and the care recipient are separately asked to choose those 15 adjectives that best describe the climate of their care relationship.

The care relationship is studied for three kinds of helping roles: home-helpers in their relationship to home-help recipients and to their relatives; relatives in relationship to elderly people they are giving help to. The care relationship is also studied for three kinds of help receivers: home-help recipients in relationship to home-helpers; relatives in relationship to home-helpers; elderly people in relationship to relatives they receive help from. The study was carried out in seven districts of home help service in three municipalities.

Through factor analysis and semantic analysis of the climate instrument we found that the relationship has five different dimensions for helpers: *Workload*, *Conflict*, *Order*, *Closeness* and *Flow of communication*. The dimensions are similar enough for the different kinds of helpers to conclude that they are general for the perception of the relationship for the helper role. The correlations between the dimensions are low or moderate and tell us that the dimensions are rather independent of each other. The reliability of the dimensions is rather satisfactory.

For help receivers we found through factor analysis and semantic analysis four different dimensions: *Uncertainty/conflict*, *Order*, *Closeness* and *Flow of communication*. The dimensions are similar enough for the three kinds of help receivers to conclude that they represent the general content of help receiver's perception of the help relationship. The correlations between the dimensions are low or moderate and tell us that the dimensions are rather independent of each other. The reliability of the dimensions is rather satisfactory except for *Conflict/Uncertainty* for elderly in relationship to helping relatives. These help receivers tend to

seldom choose the adjectives that denote negative feelings, which makes it impossible to compute the reliability coefficient.

These dimensions for helpers and help receivers correspond very well to the descriptions of the relationship in elderly care in earlier qualitative studies. The results also correspond to the theory that the caring relationship in formal and informal situations is similar to each other.

To make the instrument more useful we present standardisation materials. By help of this material the values of the dimensions of the caring climate can be transformed to the stanine scale. This makes it possible to compare the level of the dimensions with each other and to compare measures from different helpers and help receivers with each other.

Many different processes are simultaneously influencing the interaction between the helper and the recipient. The concept of climate as an expression of the emotional qualities of the interaction has proved helpful in understanding the dynamics of these processes. Validity studies show significant relationships between the recipient's perception of the caring climate and different measures of the quality of the help. The home care recipient's perception of the caring climate is influenced by the climate in the home help worker's team. Also the helper's perception of the caring climate is shown to be meaningful in our validity studies. For example there are significant correlations between home helper's perception of the caring climate and the working environment.

Omsorgsklimat

Tre huvudsakliga processer är involverade i omsorgsverksamhet för äldre i hemtjänsten. Var och en av dessa måste betraktas i ljuset av de andra. En process är samspelet inom den offentliga organisationen för äldreomsorg i kommunen. Denna inkluderar ansvarsfördelning, kommunikation och ledning såväl som organiseringen av arbetet i den äldres hem (Ingvad, 2003; Olsson m.fl., 1995; Szebehely, 1995). En andra process inkluderar föreställningar, förväntningar och tolkningar av situationen från olika parter på olika nivåer i organisationen, till exempel hur arbetet ska bedrivas och angående relationen mellan parterna. Parterna utgörs av hjälpmottagare, anhöriga till mottagare och omsorgspersonal. Den tredje processen handlar om samspelet mellan den äldre personen och det hjälpgivande vårdbiträdet under omsorgsarbetet i vårdtagarens hem. I denna process kan också personer i vårdtagarens sociala nätverk bli involverade såsom anhöriga, vänner och grannar. Den ömsesidiga påverkan av tankar och känslor i interaktionen bildar ett känslomässigt samspel ur vilket en stämning, ett klimat växer fram (Ingvad, 2003). Vårdtagaren och vårdbiträdet konstruerar tillsammans relationen utifrån innehållet i detta känslomässiga samspel. Det vi kallar omsorgsklimat (Olsson & Ingvad, 2000) är ett uttryck för karaktären i det känslomässiga samspelet mellan den äldre och vårdbiträdet.

Klimatbegreppet används sedan länge för att benämna karaktären i de emotionella processer som uppstår ur samspelet i grupper (se t.ex. Agrell & Gustavsen, 1996; Koyas & DeCotis, 1991; Lewin m.fl., 1939; Olsson, 1998). Begreppet vårdatmosfär (ward atmosphere) beskriver klimatet i team som utför vård eller psykoterapi (Gilbert & Levinson, 1956; Mc Kenzie, 1981; Rapoport, 1960). Vissa aspekter i vårdatmosfären (t.ex. klarhet, stöd och engagemang) har visat sig ha positiv effekt för patienternas tillfrisknande (O'Driscoll & Evans, 1988). Timko och Moos (1991) har i en omfattande nationell studie i USA visat att vårdatmosfären i vårdboenden för äldre påverkas av ägandeformen. I undersökningar av vilket klimat i den psykoterapeutiska relationen som ger bra resultat lägger Rogers (1951) vikt vid en tillåtande hållning, stöd och empatisk attityd från terapeuten. Dessa olika studier pekar på att emotionellt klimat i relationen är en betydelsefull kvalitativ aspekt på relationer i vård- och omsorgsarbete.

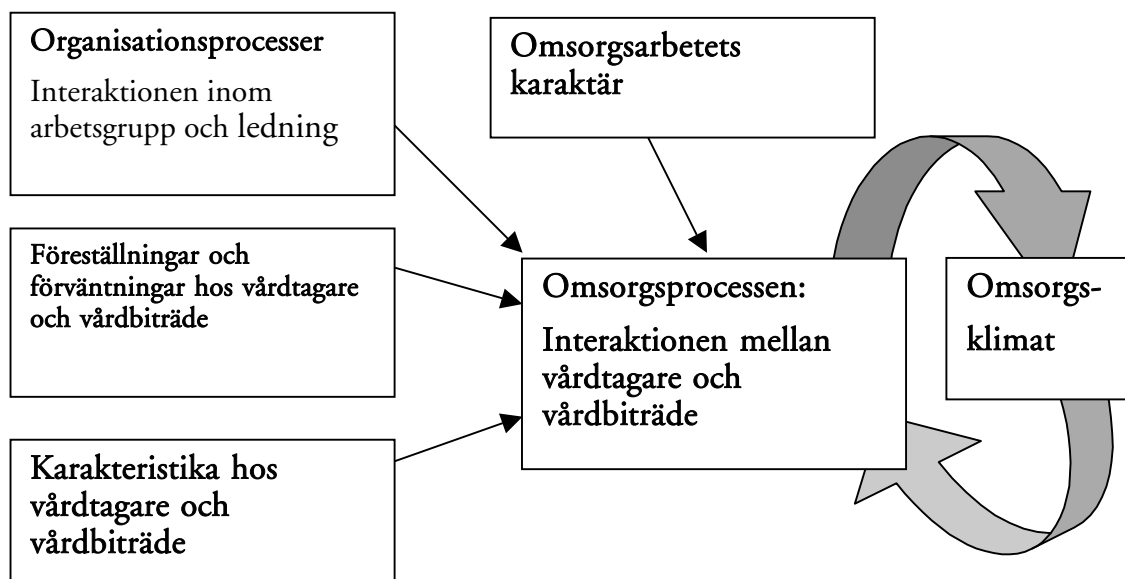
I tidigare studier har vi visat att mötet mellan vårdtagaren och vårdbiträdet innehåller en hög grad av känslomässigt beroende mellan parterna, vilket ger ett djupare innehåll åt maktdimensionen i deras

relation (Ingvad, 2003; Ingvad & Olsson, 1999a). Från att vara enbart praktisk eller vänskaplig kan omsorgsrelationen bli emotionell och få djupare bindningar i form av nära vänskap/fiendskap. Till båda parter förväntningar på det känslomässiga förhållandet hör bland annat sociala behov som erkännande, respekt och uppskattning. I aktörernas samspel vävs omsorgshandlingar och dessa sociala behov samman, vilket innebär att en strävan att infria sådana sociala mål är del av parternas handlingar kring omsorgen. Huruvida de sociala målen förverkligas eller inte bidrar till vilken innebörd omsorgsrelationen får för parterna, vilket påverkar omsorgshandlingarna och gensvaret på dessa (Ingvad, 2003). Exempelvis uppfattas vänskapliga omsorgsrelationer av de äldre hjälpmottagarna ofta som jämbördiga och respektfulla, och närhet kan av vårdbiträden uppfattas som ett tecken på egen kompetens. Vårdtagare som visar otillfredsställelse med hjälpen karaktäriseras ofta som ”besvärliga” av vårdbiträdena. Omvänt kan vårdbiträden som inte anses visa respekt för den äldre uppfattas negativt och bli motarbetade av vårdtagaren. Den äldre kan uppleva sig vara i trygga händer eller osäker på om vårdbiträdet och arbetsgruppen förstår hennes behov rätt (Ingvad m.fl., 2006).

Syfte

Vi har tidigare undersökt vilka faktorer som kan påverka den äldres och vårdbiträdes upplevelser av omsorgsklimatet (Ingvad, 2003; Olsson & Ingvad, 2001). Ett splittrat gruppklimat i vårdbiträdesgruppen har till exempel ett tydligt samband med att vårdtagaren upplever osäkerhet i relationen till vårdbiträdet. Ett vänskapligt eller konfliktartat omsorgsklimat är oftast ömsesidigt, medan om den ena parten upplever klimatet som mer formellt och rationellt kan den andra parten uppleva närhet. Våra tidigare studier har gett underlag för tolkningar av våra mätningar av vårdtagarnas och vårdbiträdenas upplevelser av omsorgsklimatet. Figur 1 ger en modell för tolkning av resultaten.

Figur 1. Illustration till konstruktionen av omsorgsklimatet inom hemtjänst

Vi har studerat omsorgsklimatet i den formella omsorgen i hemtjänsten mellan vårdbiträden och vårdtagare och utvecklat ett mätinstrument för omsorgsrelationen i detta sammanhang (Olsson & Ingvad, 2000). Omsorg om äldre personer i anslutning till deras dagliga livsföring ges också av anhöriga, vänner och grannar till den äldre. Vårdbiträdena kan också fungera som ett stöd för anhöriga. Anhöriga kan ha en roll både som hjälpmottagare och hjälpare. Vi har således flera olika typer av relationer där omsorg om äldre personer i någon mening äger rum. I princip kan man tala om en triad, vårdtagare – anhörig – vårdbiträde, där vårdtagaren kan vara i hjälpmottagarroll till vårdbiträde och anhörig, anhörig är hjälpmottagare från vårdbiträden, vårdbiträdet har en hjälparroll till vårdtagare och till anhörig och slutligen anhörig kan ha en hjälparroll i förhållande till vårdtagaren. Det finns därför skäl att utveckla vårt instrument så att jämförelser kan göras mellan omsorgsklimat i dessa olika omsorgsrelationer. I denna skrift presenterar vi en vidareutveckling av vårt mätinstrument för studium av omsorgsklimatet för att detta skall kunna användas i såväl formell som informell omsorg. Vi har utfört analyser av instrumentet i samtliga typer av omsorgsrelationer och jämfört resultat mellan formella och informella relationer. *Syftet* är att utifrån instrumentet uppnå en beskrivning av omsorgsklimatet i dimensioner som är gemensamma för olika typer av hjälpare och olika typer av hjälpmottagare i omsorgen om äldre personer.

I denna rapport presenteras nedan först materialet och de distrikt det är hämtat från. Sedan presenteras vårt mätinstrument och den statistiska

metod, faktoranalys, vi använt för att analysera dimensionerna i omsorgsklimatet. Vi presenterar i två avsnitt analysen av dimensionerna i hjälparnas upplevelse av omsorgsrelationen respektive hjälpmottagarnas upplevelse av omsorgsrelationen. Därefter följer ett avsnitt där vi undersöker hur dimensionerna för hjälpare respektive hjälpmottagare förhåller sig till varandra för att utröna hur fristående de är från varandra. Vi presenterar också en undersökning av instrumentets reliabilitet det vill säga hur tillförlitliga mätningar vi kan åstadkomma med instrumentet. I det därpå följande avsnittet presenteras studier av innebörden i omsorgsklimatmätningen i termer av validitet. För att underlätta en praktisk användning av instrumentet är det viktigt att konstruera mått som direkt säger något om styrkan i en dimension och att dimensionerna kan jämföras med varandra. Av detta skäl utförs en standardisering av måttet i stanineskalan med utgångspunkt från tillgängliga jämförelsematerial. Detta arbete avslutar resultatdelen av rapporten.

Material

Våra studier har genomförts i sju hemtjänstdistrikt i tre kommuner (se Olsson & Ingvad, 2000; Olsson m.fl., 2005) under perioden 1993 - 2002. Kommunerna är valda för att representera de vanligaste kommuntyperna i Sverige. Kommun A utgör en relativt liten kommun (cirka 9000 invånare) med några tätorter med industri och omgivande glesbebyggda skogsområden. Kommun B (cirka 25000 invånare) utgörs av en liten stad (16000 invånare), som är omgiven av slättbyggd. Kommun C är en stor stad (cirka 269000 invånare). Organisationsförändringar har utförts i kommunerna i olika utsträckning och vid olika tidpunkter under undersökningsperioden (se Olsson m.fl., 2005).

Sju distrikt från de tre kommunerna har ingått i våra studier. I kommun A ingår distrikten Ekvallen och Moheden. Moheden utgörs främst av kommunens största tätort (3000 invånare) och Ekvallen är ett skogbevuxet glesbygdsdistrikt (1200 invånare). I Kommun B ingår distrikten, Centrum, Privaten I och Slätten. Centrum (3000 invånare) och Privaten I (3000 invånare) är distrikt i tätorten medan Slätten (1400 invånare) utgörs av ett perifert jordbruksområde. I kommun C ingår distrikten Kommunal (5000 invånare) och Privaten II (6000 invånare) som båda är innerstadsdistrikt.

Tabell 1. Översikt över distrikten i undersökningen 1995-2003. Det sammanlagda antalet vårdbiträden (vb) i daggrupperna och antalet vårdtagare (vt) som dessa grupper ger hjälp till.

Kommun	Distrikt	Invånarantal (ca)	1995			1997			2002/2003		
			grupper	vb	vt	grupper	vb	vt	grupper	vb	vt
A	Ekvallen*	1200	3	15	48	3	15	40	3	16	16
	Moheden*	3000	2	11	44	2	11	37	4**	35	33
B	Centrum	3000	1	26	66	1	25	65	2	30	66
	Slätten	1400	2	11	36	2	11	47	1	16	38
	Privaten 1	3000	1	13	82	1	11	70	1	11	57
C	Kommunal	5000	1	12	48	1***	14	82	2	20	70
	Privaten 2	6000	3**	40	240	2	22	180	3	36	111
	Summa		13	128	564	12	109	521	16	164	393

* vårdbiträdena arbetar både inne på ett särskilt boende och ute i ordinärt boende

** forskningsmaterialet utökad med fler grupper i förhållande till tidigare mättillfällen

*** den ursprungliga arbetsgruppen sammanslagen med en annan grupp och antalet vårdbiträden minskat genom rationaliseringar

I Tabell 1 redovisas antal arbetsgrupper, vårdbiträden och vårdtagare i distrikten vid de olika tillfällena som studierna i denna skrift har genomförts. Förändringarna av antalet arbetsgrupper i distrikten Centrum, Slätten, Kommunal och Privaten 2 beror på att dessa grupper har delats och slagits ihop.

En stor ökning av antalet vårdbiträden i flera av de studerade grupperna sker 2002/2003. Detta beror till stor del på att en större andel vikarier än tidigare används i grupperna. Personkontinuiteten minskar (antalet vårdbiträden vårdtagarna anger att de får hjälp av ökar) överlag i distrikten mellan 1995 och 2002/2003.

Successivt minskar antalet vårdtagare vid de två senare mättillfällena. Troligen beror detta dels på att antalet hjälpbehövande äldre i en del av distrikten sjunker, dels på att kraven på hjälpbehov för att få hemtjänst har höjts. I de studerade distrikten ökar andelen vårdtagare med daglig vård stegvis under åren 1995 till 2002/2003. Detta innebär att hjälpbehovet ökar hos de som får hemtjänst. Under perioden ökar också medelåldern på hjälptagarna. Spridning i medelålder mellan distrikten 1995 är 81-83 år, förutom i Moheden och Centrum där medelåldern ligger på 76 år. År 2002/2003 är spridningen 84-87 år – undantaget Ekvallen där medelåldern för vårdtagarna är låga 76 år. Vid detta tillfälle är andelen män 58 procent i distrikt Ekvallen. Överlag är annars kvinnorna i majoritet bland vårdtagarna vid de olika mättillfällena, en tämligen konstant andel på 56-88 procent i respektive distrikt. Förändringarna av omsorgens karaktär och tyngd i distrikten under studietiden överensstämmer med tendenserna inom hemtjänsten i hela landet under 1990-talet (jämför Szebehely, 2000). Variationen i

organisationsformer motsvarar också den som är allmän i Sverige vid undersökningsperiodens slut. Vi kan således betrakta urvalet av distrikt i studien som representativt för landet i stort.

Metoder

Mätinstrument för studier av omsorgsklimatet

Instrumentet för att mäta och beskriva relationen mellan hjälpgivare och hjälpmottagare utgörs av en lista med adjektiv, som representerar vanligt förekommande beskrivningar av den känslomässiga atmosfären i mellanmännsliga relationer. Vi har i tidigare studier genomfört faktoranalys av mätningar på vårdtagare och vårdbiträden i hemtjänsten. Resultaten från dessa analyser kommer i denna skrift att presenteras tillsammans med nya analyser av andra hjälpare och hjälpmottagare (se också Olsson & Ingvad, 2000). Utifrån de tidigare analyserna har ett nytt formulär konstruerats med de adjektiv som ingått i faktoranalyserna för vårdtagare och vårdbiträden samt i tidigare analyser av klimatet i grupper (Olsson, 1998). Vi har således två olika formulär. Det ursprungliga har 85 adjektiv och benämnes formulär A (se bilaga 1), det förkortade har 55 adjektiv och benämnes formulär B (se bilaga 2). Instruktionen är densamma för båda formulärens: *Hur tycker du samarbetet, stämningen och samspelet är mellan dig och den person du hjälper (resp får hjälp av). Ange de 15 ord som du tycker passar bäst in.*

Varje adjektiv i formulären kan således väljas eller inte väljas. Instrumentet hade uppnått större noggrannhet och gett bättre underlag för beräkningar om varje adjektiv hade bedömts i en skala med flera steg från stämmer till stämmer inte. Bland annat kan svarsformen 0/1 innebära osäkerhet vid korrelationsberäkningar. Med flera svarsalternativ hade formuläret emellertid blivit otympligt stort med risk för ökat bortfall. Vi hade inte kunnat behålla den stora vidd av upplevelser som adjektiven i formulären nu representerar. De resultat vi uppnått hittills, dels när formuläret använts för att undersöka gruppklimat (se Olsson, 1998) och dels omsorgsklimat (se Olsson & Ingvad, 2000; 2001), har varit meningsfulla och intressanta. Formuläret har visat sig lätt att administrera och tar kort tid att fylla i. Vi finner således att det finns skäl att behålla den nuvarande formen med svar som numeriskt betecknas 0/1.

Faktoranalyser

För en serie olika material har faktoranalyser av svaren på mätinstrumentet genomförts som sedan jämförs med varandra. För beräkning av faktoranalysen har SPSS for Windows använts (Norusis, 1992). Faktoranalysen ger utifrån korrelationer mellan adjektiven underlag för att bestämma grundläggande dimensioner som adjektiven kan sägas tillhöra. Den statistiska analysen ger emellertid ingen bestämning av innebörden i de grupper av adjektiv som skapas. Adjektivgrupperna väljs således utifrån faktoranalysen ut för att beskriva dimensioner i omsorgsrelationen så att de även hör samman semantiskt och är meningsfulla i förhållande till den kunskap från tidigare forskning som föreligger om omsorgsrelationen (se Ingvad, 2003). Olika material som representerar olika typer av hjälparroller och hjälpmottagarroller jämförs här med varandra. De material som används i denna skrift är:

1. Vårdbiträdens upplevelse av relationen till vårdtagare i hemtjänsten (analysen har tidigare presenterats i Olsson & Ingvad, 2000).
2. Vårdbiträdens upplevelse av relationen till vårdtagarnas anhöriga.
3. Anhörigas upplevelse av relationen till vårdtagare i hemtjänsten som de uppger att de ger hjälp till.
4. Anhörigas relation till vårdbiträden i hemtjänsten.
5. Vårdtagares upplevelse av relationen till vårdbiträden i hemtjänsten (analysen har tidigare presenterats i Olsson & Ingvad, 2000).
6. Upplevelser hos personer 80 år och äldre (80+) utan hemtjänst av relationen till anhöriga som de får hjälp av med daglig livsföring.

Syftet med dessa analyser är att bestämma generella dimensioner i hjälparens respektive hjälptagares upplevelser av relationen till den andra parten.

Hjälparens upplevelse av omsorgsklimatet

Vårdbiträdets relation till vårdtagare

Vårdbiträdets upplevelse av relationen till vårdtagaren i hemtjänsten har studerats genom två undersökningar i samtliga sju distrikt 1995 och 1997. Utifrån två faktoranalyser på olika material har fem index som beskriver dimensionerna i vårdbiträdenas upplevelse av relationen till

vårdtagarna skapats (analyserna har presenterats i Olsson & Ingvad, 2000).

Tabell 2. Fem dimensioner i vårdbiträdets bedömning av relationen till vårdtagaren med utgångspunkt från två faktoranalyser (se Olsson & Ingvad, 2000)

Belastning	Konflikt	Närhet	Ordning	Kommunikation
Arbetsamt	Avvaktande	Berömmande	Förnuftigt	Aktivt
-Behagligt	Försiktigt	Harmoniskt	Moget	Engagerat
Jäktat	Förvirrat	Intimt	Ordnat	Hänsynsfullt
-Lugnt	Irriterat	Kärleksfullt	Sakligt	Meningsfullt
-Lätt	Känsligt	Lyckligt	Stabilt	Naturligt
-Lättsamt	Nedstämt	Mjukt	Säkert	Solidariskt
Rörigt	Nervöst	Varmt	Vuxet	Tillåtande
Tungt	Opersonligt	Ödmjukt		Tolerant
	Oroligt			Viktigt
	Osäkert			Personligt
	Spänt			
	Tryckt			
	Ängsligt			

Dimensionerna presenteras i Tabell 2. *Belastning* utgör en aspekt på relationen som anknyter till påfrestning och stress i omsorgsarbetet. *Konflikt* anknyter till spänning och konflikter i relationen. *Närhet* beskriver upplevelser av känslomässig närhet eller beroende i relationen. *Ordning* anknyter till upplevelsen av ordning och förnuft i relationen eller i vilken grad relationen har en formell karaktär. *Kommunikation* betecknar graden av kommunikationsflöde och dynamik i relationen.

Vårdbiträdets relation till anhöriga

Materialet för studiet av vårdbiträdenas relation till anhöriga utgörs av 132 vårdbiträden från samtliga distrikt utom Privaten 2. Bortfallet utgjorde cirka 30 procent. Studien genomfördes 2002. Vårdbiträdena har ombetts bedöma hur de upplever relationen till anhöriga i allmänhet.

I denna studie har formulär B som innehåller 55 adjektiv använts (se bilaga 2). Instrumentet har skickats ut till deltagarna tillsammans med ett frågeformulär. Detta innehåller frågor om hur de bedömer olika aspekter på omsorgsarbetet som vårdtagaren erhåller från hemtjänsten samt frågor om arbetsmiljön.

Svarsfrekvensen för de olika adjektiven anges i tabell 3. De adjektiv som valts med en frekvens över 25 procent har en positiv ton. De utgörs främst av adjektiv som tillhör indexen kommunikation och ordning i vårdbiträdenas relation till vårdtagarna. Några ord med negativ ton väljs av över 10 procent av vårdbiträdena såsom avvaktande, försiktigt, spänt och jäktat. I jämförelse med vårdbiträdenas relation till vårdtagarna (se

Olsson & Ingvad, 2000) har de negativt färgade orden högre frekvens i detta material. Vårdbiträderna upplever således relationen till anhöriga som mera negativt färgad än relationen till vårdtagarna. Dock dominerar positiva upplevelser i båda fallen.

Tabell 3. Svarefrekvens för olika ord i adjektivformuläret för vårdbiträdens upplevelse av relationen till anhöriga.

Ord	Procent	Ord	Procent	Ord	Procent
ojämlikt	0	jäktat	10	personligt	36
likgiltigt	1	spänt	10	sakligt	36
nedstämt	2	aktivt	11	tolerant	37
splittrat	2	solidariskt	13	lätttsamt	37
osäkert	2	avvaktande	14	moget	40
förvirrat	2	harmonisk	16	kamratligt	42
ängsligt	2	tillåtande	17	ordnat	42
intimt	2	varmt	17	förnuftigt	44
lyckligt	3	lätt	20	hänsynsfullt	45
oroligt	3	mjukt	20	engagerat	46
kärleksfullt	4	försiktigt	21	berömmande	48
operson.	4	ödmjukt	21	behagligt	51
rörigt	5	känsligt	22	lugnt	51
tungt	5	självständigt	23	vuxet	58
nervöst	8	spontant	26	meningsfullt	60
irriterat	8	säkert	29	viktigt	61
tryckt	8	tryggt	31	naturligt	62
jämlikt	8	stabilt	33	öppet	68
arbetsamt	9				

En faktoranalys har genomförts med principalkomponent och varimax rotation. Adjektiv som valts av mindre än fem procent av vårdbiträderna har uteslutits från analysen eftersom extrem snedfördelning minskar analysens tillförlitlighet. I tabell 4 presenteras den roterade faktormatrisen med fyra faktorer. En analys med tre faktorer gav mindre nyanserade faktorer. Analyser med fler faktorer täckte inte en väsentligt större del av variansen och gav inte tillskott av meningsfulla dimensioner i omsorgsrelationen. Fyra faktorer täcker 26 procent av variationen. För att ingå i en faktor skall ordet ha en laddning på 0,4 eller högre och laddningen i andra faktorer får inte vara 0,35 eller högre.

Tabell 4. Roterad faktormatris för analys av vårdbiträdenas relation till anhöriga. Adjektiv som inte fyller kraven på en laddning 0,4 eller och som har en laddning i andra faktorer som är 0,35 eller högre presenteras inte.

Adjektiv	Faktorer		Adjektiv	Faktorer	
adjektiv	1	2	adjektiv	3	4
spänt	,727		harmoniskt	,528	
nervöst	,627		varmt	,489	
jäktat	,619		mjukt	,450	
tungt	,615		tryggt	,428	
känsligt	,576		ödmjukt	,426	
försiktigt	,518		vuxet		,672
avvaktande	,484		moget		,564
oroligt	,467		solidariskt		,455
arbetsamt	,460		öppet		,410
tryckt	,459		tolerant		,410
sakligt		,606			
engagerat		,598			
meningsfullt		,572			
hänsynsfullt		,432			

Faktorerna har jämförts med indexen från analysen av vårdbiträdenas relation till vårdtagarna. I tabell 5 presenteras denna jämförelse för faktor 1. Samtliga ord i faktor 1 återfinnes antingen i indexen *konflikt* eller i *belastning*. Vi har således i denna analys en generell faktor med adjektiv som anger negativ stämning jämfört med två faktorer i vårdbiträdenas relation till vårdtagarna.

Tabell 5. Jämförelse mellan faktor 1 för vårdbiträdenas relation till anhöriga och indexen för vårdbiträdets upplevelse av relationen vårdtagarna

Adjektiv	Faktor 1	Indexet konflikt	Indexet belastning
spänt	,727	x	
nervöst	,627	x	
jäktat	,619		x
tungt	,615		x
känsligt	,576	x	
försiktigt	,518	x	
avvaktande	,484	x	
oroligt	,467	x	
arbetsamt	,460		x
tryckt	,459	x	

I tabell 6 jämförs faktor 2 med vårdbiträdens relation till vårdtagare. Faktor två innehåller främst ord som tillhör indexet *kommunikation* i vårdbiträdets relation till vårdtagare samt adjektivet sakligt som tillhör indexet *ordning*.

Tabell 6. Jämförelse mellan faktor två och olika index för vårdbitrådets upplevelse av relationen till vårdtagare.

Adjektiv	Faktor 2	Indexet ordning	Indexet kommunikation
sakligt	,606	x	
engagerat	,598		x
meningsfullt	,572		x
hänsynsfullt	,432		x

I tabell 7 jämförs faktor 3 med olika index för vårdbitrådets relation till vårdtagarna. De flesta orden återfinns i indexet *närhet*. Dessutom tillkommer adjektivet tryggt som kan sägas ha en semantisk likhet med adjektiven som ingår i indexet *närhet*.

Tabell 7. Jämförelse mellan faktor 3 och olika index för vårdbitrådets upplevelse av relationen till vårdtagare.

Adjektiv	Faktor 3	Indexet närhet
harmonisk	,528	x
varmt	,489	x
mjukt	,450	x
tryggt	,428	
ödmjukt	,426	x

I tabell 8 görs en jämförelse mellan faktor fyra och två index för vårdbitrådets relation till vårdtagare. Faktorn är blandad av kommunikationsadjektiv och ordningsadjektiv. Dessutom tillkommer adjektivet öppet som kan sägas ha en semantisk likhet med adjektiven för kommunikationsflöde.

Tabell 8. Jämförelse mellan faktor 4 och olika index för vårdbitrådes upplevelse av relationen till vårdtagare.

Adjektiv	Faktor 4	Indexet kommunikation	Indexet ordning
vuxet	,672		x
moget	,564		x
solidariskt	,455	x	
öppet	,410		
tolerant	,410	x	

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att det finns likheter mellan faktorerna i analysen av vårdbitrådenas relation till anhöriga och indexen som skapats i tidigare analyser av vårdbitrådenas relation till vårdtagare. Dock återfinns de två skilda negativa indexen som benämns *konflikt* och *belastning* för vårdbitrådenas relation till vårdtagare i en och samma faktor i denna analys. Indexet *ordning* motsvaras inte tydligt av någon

faktor i denna analys även om faktor 4 innehåller två ord från detta index. I denna analys finner vi inte någon ny och annorlunda adjektivgrupp än de som erhållits i den tidigare studien. Detta pekar på att relationen i stort sett har samma karaktär som vårdbiträdets relation till vårdtagarna.

Anhörigas relation till vårdtagare som man hjälper

En enkät med frågor om den egna hjälpen till vårdtagaren samt klimatformulär B har sänts ut till anhöriga som fanns i hemtjänstens register i distriktet Privaten II i kommun C och samtliga distrikt i kommun B. Undersökningen genomfördes 2001. I analysen ingår anhöriga som uppger att de ger hjälp till vårdtagaren. 76 personer av 112 som svarat på enkäten uppgav att de ger hjälp. Bortfallet i studien utgjorde cirka 35 procent.

Tabell 9. Svarsfrekvens i procent för orden i adjektivlistan för anhörigas upplevelse av relationen till vårdtagare som man uppger att man ger hjälp till.

Adjektiv	Procent	Adjektiv	Procent	Adjektiv	Procent
avvaktande	1	tungt	16	behagligt	27
opersonligt	3	nedstämt	16	lugnt	27
likgiltigt	4	rörigt	16	jämlikt	29
spänt	4	lätt	18	vuxet	33
tillåtande	5	säkert	18	förnuftigt	34
ojämlikt	7	solidariskt	18	hänsynsfullt	36
osäkert	7	ängsligt	18	ordnat	38
tryckt	7	harmoniskt	19	kamratligt	38
intimt	10	självständigt	21	tryggt	38
försiktigt	10	känsligt	21	stabilt	40
mjukt	10	berömmande	22	varmt	42
aktivt	11	ödmjukt	22	personligt	48
irriterat	12	tolerant	22	kärleksfullt	49
lyckligt	12	oroligt	23	viktigt	56
nervöst	14	arbetsamt	23	öppet	56
splittrat	14	sakligt	25	meningsfullt	64
jäktat	15	moget	25	naturligt	68
förvirrat	15	lättisamt	26		
spontant	16	engagerat	27		

I tabell 9 presenteras svarsfrekvensen för de olika orden i adjektivlistan. Av denna framgår att alla ord med högre frekvens än 25 procent har en positiv ton och tillhör de tre indexen *kommunikation*, *ordning* och *närhet* i den tidigare studien av vårdbiträdernas relation till vårdtagare. Dock har ord med negativ ton som jäktat, förvirrat, nedstämt, rörigt, oroligt, känsligt och ängsligt en svarsfrekvens på 15 procent och högre.

Svarsfördelningen talar för att denna relation är mera emotionellt laddad både ifråga om adjektiv med negativ och positiv ton än vårdbiträdernas relation till anhöriga (tabell 3).

En faktoranalys med principalkomponent och varimax rotation har genomförts. Fyra faktorer täcker 35 procent av variationen. En analys med fem faktorer leder inte till en mera meningsfull struktur varför denna inte presenteras här. Den roterade faktormatrisen för fyra faktorer presenteras i tabell 10. I tabellen presenteras ord med en laddning 0,4 eller högre och med lägre laddning än 0,35 i andra faktor.

Tabell 10. Roterad faktormatris för fyra faktorer för anhörigas bedömning av relationen till vårdtagare som man uppger att man hjälper med daglig livsföring.

Adjektiv	Faktorer		Adjektiv	Faktorer	
	1	2		3	4
splittrat	,842		öppet	,626	
irriterat	,784		vuxet	,537	
nervöst	,745		förnuftigt	,505	
nedstämt	,738		ordnat	,483	
ängsligt	,718		viktigt	,432	
spänt	,702		lugnt	,402	
tungt	,683		harmoniskt		,662
likgiltigt	,655		varmt		,553
osäkert	,655		ödmjukt		,513
oroligt	,625		berömmande		,426
opersonligt	,609				
arbetsamt	,499				
tryckt	,449				
ojämlikt	,421				
solidariskt		-,587			
lättamt		,561			
försiktigt		-,541			
behaglig		,475			
lätt		,472			
tryggt		,454			
kamratligt		,445			

Faktorerna har jämförts med index för vårdbiträdernas relation till vårdtagarna och med faktorerna från analysen av vårdbiträdernas relation till anhöriga. I tabell 11 presenteras denna jämförelse för faktor 1, Faktor 1 är en blandning av konfliktord och belastningsord i jämförelse med vårdbiträdernas relation till vårdtagarna. Faktorn har sex ord gemensamt med faktor 1 i vårdbiträdernas relation till anhöriga till vårdtagarna, däribland belastningsorden arbetsamt och tungt. Tre ytterligare ord ingår som inte har någon motsvarighet i tidigare analyser: *splittrat*, *likgiltigt* och *ojämlikt*.

Tabell 11. Jämförelse mellan faktor 1 i analysen av anhörigas relation till vårdtagare som man hjälper och vårdbiträdenas upplevelse av relationen till vårdtagare och deras anhöriga.

Adjektiv	Faktor 1	Index konflikt	Index belastning	Faktor 1 i vårdbiträdenas relation till anhöriga
splittrat	,842			
irriterat	,784	x		
nervöst	,745	x		x
nedstämt	,738	x		
ängsligt	,718	x		
spänt	,702	x		x
tungt	,683		x	x
likgiltigt	,655			
osäkert	,655	x		
oroligt	,625	x		x
opersonligt	,609	x		
arbetsamt	,499		x	x
tryckt	,449	x		x
ojämlikt	,421			

I tabell 12 presenteras en jämförelse mellan faktor 2 och likartade index för vårdbiträdenas relation till vårdtagare och likartade faktorer i vårdbiträdenas relation till anhöriga. I jämförelsen har denna faktor ett blandat innehåll och kan inte anses lik någon specifik faktor i de båda andra analyserna. Dock har flera adjektiv ett innehåll som kan anses ha med kommunikationsflödet att göra: *lätt*, *lätt* och *kamratligt*. Adjektivet *solidariskt* har en hög negativ laddning i faktorn vilket är ett något svårförklarligt resultat. Att adjektivet *försiktigt* har en hög negativ laddning i faktorn förstärker intrycket av att den har med kommunikationsflöde att göra.

Tabell 12. Jämförelse mellan faktor 2 och index från analyserna av vårdbiträdenas relation till vårdtagare samt faktorer i analysen av vårdbiträdenas relation till anhöriga.

Adjektiv	Faktor 2	Index belastning	Index konflikt	Faktor 3 i vårdbiträdenas relation till anhöriga
solidariskt	-,587			
lätt	,561	- x		
försiktigt	-,541		x	
behagligt	,475	- x		
lätt	,472	- x		
tryggt	,454			x
kamratligt	,445			

I tabell 13 presenteras en jämförelse mellan faktor 3 och resultatet av analyserna av vårdbiträdenas relation till vårdtagare och anhöriga. Även denna faktor har ett blandat innehåll i förhållande till de andra

analyserna. Den har dock flest ord gemensamt med *ordningsindexet* i vårdbiträdenas relation till vårdtagarna.

Tabell 13. Jämförelse mellan faktor 3 och faktorer från analyserna av vårdbiträdenas relation till vårdtagare och anhöriga.

Adjektiv	Faktor 3	Index ordning	Index belastning	Index kommunikation	Faktor 4 i vb:s relation till vt:s anhöriga
öppet	,626				x
vuxet	,537	x			x
förnuftigt	,505	x			
ordnat	,483	x			
viktigt	,432			x	
lugnt	,402		-x		

I tabell 14 presenteras faktor 4 i jämförelse med resultatet av analysen av vårdbiträdenas relation till vårdtagare och till anhöriga. För denna faktor är likheten tydlig med *närhetsindexet* i vårdbiträdenas relation till vårdtagare och faktor 3 i vårdbiträdenas relation till anhöriga.

Tabell 14. Jämförelse mellan faktor 4 och faktorer från analyserna av vårdbiträdenas relation till vårdtagare och anhöriga.

Adjektiv	Faktor 4	Index närhet	Faktor 3 i vb:s relation till vt:s anhöriga
harmoniskt	,662	x	x
varmt	,553	x	x
ödmjukt	,513	x	x
berömmande	,426	x	

Sammanfattningsvis kan vi säga att faktorerna i analysen av anhörigas upplevelse av relationen till vårdtagarna i hemtjänsten har likheter med resultaten från vårdbiträdenas relation till vårdtagare och anhöriga. Likheterna är tillräckligt stora för att dra slutsatsen att upplevelsorna av relationerna innehåller likartade dimensioner i samtliga tre fall. Detta ger stöd för att sammanställa de tre analyserna till gemensamma index för hjälparnas relation till hjälptagarna.

Hjälparnas upplevelse av omsorgsrelationen

I Tabell 15 presenteras resultaten av samtliga analyser för dem som har hjälparroller i äldres dagliga livsföring. Vi utgår här från de fem indexen för vårdbiträdenas relation till vårdtagarna. För *konflikt* och *närhet* är likheterna påtagliga. De övriga faktorerna för anhöriga i hjälparrollen och

vårdbiträdernas relation till anhöriga har ett blandat innehåll. I tabellen har de placerats in där de har störst likhet. Enbart i analysen av vårdbiträdens relation till vårdtagare har en analys med fem faktorer varit statistiskt meningsfull (se Olsson & Ingvad, 2000).

Vi konstruerar index för hjälparens relation till hjälpmottagaren utifrån de tre analyserna och tar då hänsyn till den statistiska analysen i första hand men renodlar sedan indexen utifrån det semantiska innehållet. Vi anser att det är rimligt att dela upp de negativa orden i de två faktorerna *belastning* och *konflikt* då detta kan nyansera beskrivningen av relationen. De negativt laddade orden har ett innehåll som antingen kan relateras till konflikt och spänning eller till stress och påfrestning. Till *belastning* räknas de som har positiv laddning i indexet belastning för vårdbiträdernas relation till vårdtagarna och ord som i högre grad kan betraktas utgöra psykologisk belastning än konflikt i relationen. Till belastningsindexet förs följande ord: *Arbetsamt, Jäktat, Rörigt, Tungt, Nedstämt, Oroligt, Ängsligt, Förvirrat*. Vi renodlar också indexen så att de bara innehåller ord som är positivt laddade i de faktorer de härstammar från.

I ett index för *Konfliktstämning* ingår ord i faktorerna under rubriken *Konflikt* i tabell 15 som inte har rubricerats som *Belastning* (B). Ordet *Ojämligt* har en något annorlunda innebörd och återfinns bara i en analys. Till indexet förs slutligen följande ord: *Avvaktande, Försiktigt, Irriterat, Känsligt, Nervöst, Opersonligt, Osäkert, Spänt, Tryckt, Splittrat* och *Likgiltigt*

Tabell 15. Sammanställning av faktoranalyserna för personer i hjälparroller i relationen till äldre med behov av hjälp med daglig livsföring. B anger ord som kan bedömas ha ett belastningsinnehåll snarare än ett konflikthinnehåll. Adjektiv som inte direkt hör hemma i det rubricerade indexet eller har negativ laddning sätts inom parentes.

Faktor eller index/ relation	Belastning	Konflikt	Närhet	Ordning	Kommunikation
Vårdbiträdets relation till vårdtagare	Arbetsamt (-Behagligt) Jäktat (-Lugnt) (-Lätt) (-Lättsamt) Rörigt Tungt	Avvaktande Försiktigt Förvirrat (B) Irriterat Känsligt Nedstämt (B) Nervöst Opersonligt Oroligt (B) Osäkert Spänt Tryckt Ängsligt (B)	Berömmande Harmoniskt Intimt Kärleksfullt Lyckligt Mjukt Varmt Ödmjukt	Förnuftigt Moget Ordnat Sakligt Stabilt Säkert Vuxet	Aktivt Engagerat Hänsynsfullt Meningsfullt Naturligt Solidariskt Tillåtande Tolerant Viktigt Personligt
Vårdbiträdets relation till anhöriga		Spänt Nervöst Jäktat (B) Tungt (B) Känsligt Försiktigt Avvaktande Oroligt (B) Arbetsamt (B) Tryckt	Harmoniskt Varmt Mjukt Tryggt Ödmjukt	Vuxet Moget (Solidariskt) (Öppet) (Tolerant)	(Sakligt) Engagerat Meningsfullt Hänsynsfullt
Anhörigas relation till vårdtagare som man hjälper		Splittrad Irriterad Nervöst Nedstämt (B) Ängsligt (B) Spänt Tungt (B) Likgiltigt Osäkert Oroligt (B) Opersonligt Arbetsamt (B) Tryckt (Ojämligt)	Harmoniskt Varmt Ödmjukt Berömmande	(Öppet) Vuxet Förnuftigt Ordnat (Viktigt) Lugnt	(-solidariskt) Lättsamt (-Försiktigt) Behagligt Lätt (Tryggt) Kamratligt

För *Närhet* i relationen är faktorerna i de olika analyserna lika varandra. Således ingår samtliga ord från de tre analyserna: *Berömmande*, *Harmoniskt*, *Intimt*, *Kärleksfullt*, *Lyckligt*, *Mjukt*, *Varmt*, *Ödmjukt* och *Tryggt*.

I ett index för *Ordning* som betecknar förnuft, ordning och formell karaktär i relationen ingår de ord från faktoranalyserna som redovisas i tabell 15 under rubriken *Ordning*. Här har uteslutits ord som ingår under *Kommunikation* i analysen för vårdbiträden i relation till vårdtagarna och som kan anses ha ett avvikande semantiskt innehåll. Indexet kommer slutligen att innehålla följande ord: *Förnuftigt, Moget, Ordnat, Sakligt, Stabilt, Säkert, Vuxet och Lugnt*.

Till indexet *Kommunikation* förs ord som betecknar kommunikationsflöde och dynamik i relationen: *Aktivt, Engagerat, Hänsynsfullt, Meningsfullt, Naturligt, Solidariskt, Tillåtande, Tolerant, Viktigt, Personligt, Behagligt, Lätt, Lättsamt, och Kamratligt*. Ord med negativ laddning i faktorerna och *Tryggt* som tillhör närhetsindexet utesluts.

Vi har således inte slaviskt följt den statistiska analysen i denna indelning i index för olika dimensioner i relationen utan gjort en semantisk tolkning av dimensionernas innebörd. Vid denna bedömning har vi funnit det rimligt att behålla fem faktorer trots att analyserna för anhöriga i relation till vårdtagare och vårdbiträden i relation till anhöriga inte ger fem meningsfulla faktorer. I tabell 16 presenteras adjektiven i de konstruerade indexen för hjälparens upplevelse av relationen till hjälpmottagaren i omsorgsverksamhet för äldre.

Med hjälp av dessa index kan de olika hjälparkategorierna jämföras med varandra när det gäller den kvalitetsaspekt på hjälpen som upplevelse av relationen utgör (se Olsson & Ingvad, 2000). Sådana jämförelser kan vara intressanta för att undersöka de villkor som har betydelse för hjälparens insatser och hjälparrollens karaktär.

Värden på indexen beräknas för varje individ enligt formeln:

$$\frac{\text{(Antal svar på adjektiv som ingår i indexet/antal ord som ingår i indexet)}}{\text{(antal svar på formuläret/antal adjektiv i formuläret)}}$$

Även om instruktionen är att välja 15 ord förekommer en variation i antalet valda ord i materialen. Därför ingår en korrektion för antalet valda ord genom nämnaren i formeln.

Tabell 16. Adjektiv i fem index som konstruerats utifrån faktoranalyser och semantiskt innehåll för hjälparens upplevelse av relationen till hjälpmottagare i omsorg om äldre med behov av hjälp i daglig livsföring.

Belastning	Konfliktstämning	Närhet	Ordning	Kommunikation
Arbetsamt	Avvaktande	Berömmande	Förnuftigt	Aktivt
Jäktat	Försiktigt	Harmoniskt	Moget	Engagerat
Rörigt	Irriterat	Intimt	Ordnat	Hänsynsfullt
Tungt	Känsligt	Kärleksfullt	Sakligt	Meningsfullt
Förvirrat	Nervöst	Lyckligt	Stabilt	Naturligt
Nedstämt	Opersonligt	Mjukt	Säkert	Solidariskt
Oroligt	Osäkert	Varmt	Vuxet	Tillåtande
Ängsligt	Spänt	Ödmjukt	Lugnt	Tolerant
	Tryckt	Tryggt		Viktigt
	Splittrat			Personligt
	Likgiltigt			Lättsamt
				Behagligt
				Lätt
				Kamratligt

Hjälpomottagarens upplevelse av omsorgsklimatet

Vårdtagarens relation till vårdbiträdet i hemtjänsten

Vårdtagarnas upplevelse av relationen till vårdbiträdet har studerats genom undersökningar i samtliga sju distrikt 1995 och 1997. Klimatformulär A (se bilaga 1) har sänts ut till vårdtagarna tillsammans med en enkät med frågor om hjälpens karaktär och kvalitet. Utifrån faktoranalyser av klimatformuläret med två olika material har fyra index som beskriver dimensionerna i vårdtagarnas upplevelse av relationen till vårdbiträdet skapats (undersökningarna och analyserna har presenterats i Olsson & Ingvad, 2000). Adjektivgrupper för varje index som presenteras i tabell 17 har valts så att de hör samman semantiskt och är meningsfulla i förhållande till den relation de skall beskriva. Urvalet i varje adjektivgrupp har stöd i de båda faktoranalyserna (se Olsson & Ingvad, 2000).

Tabell 17. Dimensioner i vårdtagarnas upplevelse av relationen till vårdbiträdet i hemtjänsten.

Osäkerhet	Närhet	Kommunikation	Ordning
Oroligt	Kärleksfullt	Öppet	Vuxet
Rörigt	Varmt	Hänsynsfullt	Självständigt
Irriterat	Harmoniskt	Lättsamt	Säkert
Osäkert	Lyckligt	Aktivt	Moget
Nervöst	Ödmjukt	Lugnt	Ordnat
Likgiltigt	Berömmande	Personligt	Viktigt
Jäktat	Behagligt	Lätt	Förnuftigt
Splittrat	Tryggt	Tolerant	Meningsfullt
Opersonligt		Solidariskt	Stabilt
		Naturligt	
		Spontant	

I en grupp har sammanförts ord som anger *Osäkerhet* i relationen: *oroligt, rörigt, irriterat, osäkert, nervöst, likgiltigt, jäktat, splittrat, opersonligt*. En andra grupp betecknar positivt upplevd känslomässig närhet och samhörighet. Detta index benämnes *Närhet* och består av adjektiven *kärleksfullt, varmt, harmoniskt, lyckligt, ödmjukt, berömmande* och *tryggt*. En tredje adjektivgrupp betecknar rörlighet, lätthet och energi i kommunikationsutbytet. Detta index kallas *kommunikation* i vilket ingår följande adjektiv: *öppet, personligt, hänsynsfullt, lätt, lättsamt, tolerant, lugnt, solidariskt, aktivt, naturligt, spontant*. Slutligen framkommer i analyserna en ordgrupp som anger ordning, stabilitet och säkerhet i relationen. Vi kallar detta index för *Ordning* som består av följande adjektiv: *vuxet, självständigt, säkert, moget, ordnat, viktigt, förnuftigt, meningsfullt, stabilt*. Denna adjektivgrupp kan också tänkas ange i vilken utsträckning relationen har formell snarare än en känslomässig karaktär.

Äldres (80+) upplevelser av relationen till anhöriga som man får hjälp av.

En studie har utförts på ett material från samtliga distrikt i kommun B och distriktet *Kommunal* i kommun C angående vilken hjälp med daglig livsföring som personer som är 80 år eller äldre har behov av. Samtliga personer över 80 år som bodde i ordinärt boende och inte hade hemtjänst tillsändes en enkät med frågor om hälsa, livskvalitet, hjälpbehov, hjälpinsatser och nätverk. 282 (65 procent av samtliga) personer har besvarat enkäten och 121 personer av dessa har uppgivit att de har hjälp från anhöriga. 109 av dem som får hjälp har svarat på klimatformulär A angående relationen till den hjälpande släktingen.

I tabell 18 redovisas de äldres svarsfrekvens för de 85 adjektiv som ingår i klimatformuläret. Deltagarna har hög svarsprocent (över 40

procent) på i stort sett samma adjektiv som vårdtagare som bedömer relationen till vårdbiträden (se Olsson & Ingvad, 2000). Det gäller framförallt ord som tillhör indexen *Närhet* och *Kommunikation* för vårdtagarnas relationsupplevelse. När det gäller negativt laddade ord har betydligt fler ord frekvensen 0 i detta material än för vårdtagare som bedömer relationen till vårdbiträden. Dessa fakta kan tyda på att beroendeställningen som hjälptagare till en anhörig medför att man har en tendens att uppges relationen som positiv och undviker negativa ord.

Tabell 18. Frekvensen i procent för de 80+ val av adjektiv i bedömningen av relationen till hjälpsamt anhörig.

Adjektiv	Procent	Adjektiv	Procent	Adjektiv	Procent
Bra	86	Livligt	6	Jäktat	1
Vänligt	65	Arbetsamt	6	Lekfullt	1
Tryggt	62	Ödmjukt	5	Hårt	0
Naturligt	61	Känsligt	5	Konstlat	0
Varmt	55	Tryckt	4	Intolerant	0
Behagligt	49	Ängsligt	3	Hänsynslöst	0
Öppet	47	Tillåtande	3	Obehagligt	0
Meningsfullt	46	Likgiltigt	3	Rörigt	0
Personligt	45	Okänsligt	2	Explosivt	0
Kärleksfullt	43	Misstänksamt	2	Oroligt	0
Kamratligt	42	Passivt	2	Tungt	0
Lyckligt	41	Dåligt	2	Högtidligt	0
Hänsynsfullt	40	Försiktigt	2	Barnsligt	0
Harmoniskt	38	Irriterat	2	Okamratligt	0
Lättsamt	38	Hindrande	1	Avvaktande	0
Viktigt	38	Kritiskt	1	Aggressivt	0
Förnuftigt	32	Klandrande	1	Misslyckat	0
Lugnt	29	Onaturligt	1	Nervöst	0
Ordnat	28	Slött	1	Vilt	0
Lätt	28	Slutet	1	Förvirrat	0
Engagerat	23	Opersonligt	1	Viljelöst	0
Berömmande	22	Instabilt	1		
Säkert	20	Osäkert	1		
Tolerant	19	Splittrat	1		
Stabilt	18	Meningslöst	1		
Sakligt	18	Kallt	1		
Vuxet	18	Nedstämt	1		
Solidariskt	16	Missnöjt	1		
Moget	16	Jäktat	1		
Aktivt	14	Lekfullt	1		
Spontant	13	Osäkert	1		
Spänt	13	Splittrat	1		
Mjukt	12	Meningslöst	1		
Starkt	8	Kallt	1		
Självständigt	7	Nedstämt	1		
Intimt	7	Missnöjt	1		

En faktoranalys med tre faktorer med principalkomponent och varimax rotation har genomförts. Dessa tre faktorer täcker 25 procent av variationen. I tabell 19 visas den roterade matrisen för faktoranalysen där

adjektiv ingår som har en laddning 0,4 eller högre och ej 0,35 eller högre i de andra faktorerna.

Tabell 19. Roterad faktormatris med tre faktorer på klimatformuläret för 80+ bedömning av relationen till hjälpande anhörig.

Adjektiv	Faktor		
	1	2	3
Kärleksfullt	,725		
Lyckligt	,671		
Varmt	,653		
Tryggt	,638		
Meningsfullt	,577		
Viktigt	,500		
Starkt	,433		
Harmoniskt	,418		
Förnuftigt		,657	
Lugnt		,655	
Lättsamt		,575	
Vuxet		,573	
Lätt		,420	
Naturligt		,419	
Spänt			,735
Ängsligt			,716
Känsligt			,551

En faktoranalys har också genomförs för fyra faktorer med metoden principalkomponent och varimax rotation. Denna analys täcker 30 procent av variationen. Den roterade faktormatrisen redovisas i tabell 20. Denna analys ger faktorer som har stor likhet med dem som erhållits vid analys av vårdtagarnas bedömning av relationen till vårdbiträden. Det är således en bättre lösning än analysen med tre faktorer.

Tabell 20. Roterad faktormatris med fyra faktorer för äldres bedömning av relationen till hjälpande anhörig. Ord med en laddning 0,4 eller högre inkluderas om de har en laddning 0,35 eller lägre i andra faktorer.

Faktor	1	2	3	4
Kärleksfullt	,749			
Lyckligt	,695			
Varmt	,685			
Tryggt	,652			
Meningsfullt	,643			
Viktigt	,483			
Öppet	,483			
Hänsynsfullt	,400			
Engagerat		,616		
Mjukt		,587		
Aktivt		,575		
Starkt		,546		
Stabilt		,449		
Harmoniskt		,447		
Spontant		,438		
Förnuftigt			,690	
Lugnt			,602	
Lättsamt			,582	
Vuxet			,549	
Lätt			,452	
Berömande			-,407	
Spänt				,803
Ängsligt				,762

Jämförelse med de index som konstruerades i undersökningen av vårdtagarna har genomförts för fyrfaktorlösningen. I tabell 21 jämförs faktor 1 med indexen för vårdtagares bedömning av relationen till vårdbiträden. Faktorn har ett blandat innehåll men har flest ord gemensamt med indexet *Närhet* för vårdtagarna.

Tabell 21. Jämförelse mellan faktor 1 för äldre i relation till hjälpande släkting och vårdtagarnas relation till vårdbiträdena,

Adjektiv	Faktor 1	Index Närhet	Index kommuni- kation	Index ordning
Kärleksfullt	,749	x		
Lyckligt	,695	x		
Varmt	,685	x		
Tryggt	,652	x		
Meningsfullt	,643			x
Viktigt	,483			x
Öppet	,483		x	
Hänsynsfullt	,400		x	

I tabell 22 jämförs faktor 2 med indexen i vårdtagarnas relation till vårdbiträdena. Vi finner här två ord gemensamma med *Kommunikationsindexet* och ett ord gemensamt med vardera indexen *Ordning* och *Närhet*. Orden *engagerat* och *starkt* har närmast semantisk

likhet med orden i kommunikationsindexet. De anger energi i relationen.

Tabell 22. Jämförelse mellan faktor 2 för äldres relation till hjälpanhörig och index för vårdtagares relation till vårdbiträden,

Adjektiv	Faktor 2	Index kommunikation	Index ordning	Index Närhet
Engagerat	,616			
Mjukt	,587			
Aktivt	,575	x		
Starkt	,546			
Stabilt	,449		x	
Harmoniskt	,447			x
Spontant	,438	x		

I tabell 23 redovisas en jämförelse för faktor 3 i förhållande till analyserna för vårdtagarnas relation till vårdbiträdena. Resultatet visar att faktor tre har ett blandat innehåll med likhet både med *kommunikationsindexet* och med *ordningsindexet* för vårdtagare. *Berömmande* har en negativ laddning i faktorn vilket är ett oklart resultat.

Tabell 23. Jämförelse mellan faktor 3 för äldres relation till hjälpanhörig släkting och index i vårdtagarnas relation till vårdbiträden.

Adjektiv	Faktor 3	Index Ordning	Index kommunikation
Förnuftigt	,690	x	
Lugnt	,602		x
Lättsamt	,582		x
Vuxet	,549	x	
Lätt	,452		x
Berömmande	-,407		

En jämförelse mellan faktor 4 för äldres relation till hjälpanhörig och indexen för vårdtagares relation till vårdbiträden visar att orden inte återfinns i något index. Adjektiven har snarast semantisk likhet med adjektiven i indexet *osäkerhet*. Möjligen har adjektivet *Spänt* mera konfliktkaraktär än osäkerhetskaraktär.

Resultatet av jämförelsen säger att faktor 1 är att betrakta som en *närhetsfaktor*, faktorerna 2 och 3 är blandade i förhållande till *kommunikation* och *ordning* jämfört med analyserna för vårdtagare. Faktor fyra har med *konflikt* (spänt) och *osäkerhet* (ängsligt) att göra. I förhållande till studierna av vårdtagarnas relation till vårdbiträdena har många negativa ord i formuläret för låg frekvens för att ingå i faktoranalyserna för de äldre i deras relation till hjälpanhörig släkting. Av denna anledning får vi inte en tydlig *osäkerhets/konfliktfaktor*. De äldre har en tendens att främst använda positiva ord för att beskriva relationen

till hjälpande släktingar. De dimensioner som framkommer har dock likhet med studien av vårdtagarnas relation till vårdbiträderna. Ingen av faktorerna för de äldre visar att det för dessa skulle ingå någon helt annorlunda dimension i omsorgsrelationen.

Anhörigas upplevelser av relationen till hemtjänstpersonalen

I distriktet Privaten II i kommun C och Centrum, Privaten I och Slätten i kommun B har en studie utförts på anhöriga. Namnen på anhöriga har erhållits via hemtjänstens lista på personer som vårdtagarna uppgivit som närmast anhöriga. En enkät har sänts ut till dessa omfattade frågor om kontakt med och hjälpinsatser för vårdtagaren samt uppfattning om hemtjänstens kvalitet. Dessutom ingick formulär (formulär B) för bedömning av relationen till vårdtagaren och till hemtjänstens personal. Undersökningen genomfördes 2001. Bortfallet utgjorde cirka 35 procent av utsända formulär. Det är osäkert huruvida hemtjänstorganisationen har registrerat namn på anhöriga till samtliga vårdtagare. Detta var inte möjligt att kontrollera tillfredsställande. Ur denna synpunkt kan det finnas en osäkerhet angående anhöriggruppens representativitet. Några vårdtagare har ingen anhörig.

I tabell 24 anges svarsfrekvenserna för de olika orden som ingår i formuläret för bedömning av relationen till hemtjänstpersonalen. Av de 16 orden med högst frekvens (36 procent eller högre) är nio samma som för de högsta frekvenserna i analyserna för vårdtagare och äldre med hjälp från anhöriga: *lugnt, personligt, behagligt, stabilt, tryggt, meningsfullt, kamratligt, ordnat, öppet*. Mycket få ord har lägre frekvens än 5 procent: *Intimt, nedstämt, lyckligt*. Detta beror delvis på att färre negativt laddade ord ingår i formulär B än i formulär A. Men det måste också tillskrivas relationens karaktär. Släktingarna är inte på samma sätt själva direkt beroende av vårdpersonalen som vårdtagaren. De väljer också mera frekvent flera negativa ord (över 10 procent) än som förekommit i analyserna för vårdtagare och äldre med hjälp av släktingar ovan: *Förvirrat, tryckt, känsligt, spänt, arbetsamt, likgiltigt, försiktigt, oroligt, osäkert, avvaktande, splittrat, opersonligt, rörigt, jäktat*. Att intimt och lyckligt har lägre frekvens tyder också på att relationen upplevs ha större distans än för vårdtagare och äldre i förhållande till sina hjälpare.

Tabell 24. Svarsfrekvenser i procent för anhöriga på enkäten om relationen till vårdbiträden.

Adjektiv	Procent svar	Adjektiv	Procent svar	Adjektiv	Procent svar
Intimt	0	Varmt	14	Lugnt	36
Nedstämt	1	Arbetsamt	14	Personligt	37
Lyckligt	1	Likgiltigt	14	Behagligt	37
Nervöst	5	Försiktigt	14	Jäktat	38
Kärleksfullt	5	Tolerant	14	Lättsamt	40
Mjukt	8	Spontant	15	Vuxet	41
Ojämnt	8	Jämnt	16	Stabilt	43
Ängsligt	8	Oroligt	16	Tryggt	44
Självständigt	10	Osäkert	18	Meningsfullt	47
Ödmjukt	10	Avvaktande	19	Kamratligt	47
Tungt	10	Splittrat	19	Ordnat	49
Solidariskt	10	Beröm	19	Sakligt	52
Tillåtande	10	Aktivt	21	Viktigt	55
Irriterat	10	Opersonligt	23	Naturligt	56
Harmonisk	11	Rörigt	25	Öppet	57
Förvirrat	11	Lätt	26		
Tryckt	12	Hänsynsfullt	27		
Känsligt	12	Engagerat	29		
Spänt	12	Förnuftigt	33		
Moget	14	Säkert	36		

En faktoranalys med fyra faktorer utförs utifrån de 72 personer som har svarat på adjektivformuläret. Principalkomponent och varimax rotation tillämpas i analysen. Fyra faktorer täcker 39 procent av variationen vilket får anses vara tillfredsställande. Vi accepterar faktorladdningar som är 0,4 eller högre om laddningen i andra faktorer är 0,35 eller lägre. I tabell 25 presenteras den roterade faktormatrisen med fyra faktorer. Faktorerna i denna analys jämförs med faktorer i analyserna av vårdtagares upplevelse av relationen till vårdpersonal och äldres relation till hjälpande släkting.

Tabell 25. Roterad faktormatris för anhörigas relation till hemtjänstpersonal. Laddningar 0,4 eller högre har inkluderats om laddningar i andra faktorer är 0,35 eller lägre.

Adjektiv	Faktor 1	Faktor 2	Adjektiv	Faktor 3	Faktor 4
Arbetsamt	,79		Sakligt	,7	
Tungt	,78		Viktigt	,67	
Ängsligt	,77		Vuxet	,61	
Likgiltigt	,69		Moget	,47	
Spänt	,67		Aktivt	,45	
Splittrat	,67		Hänsynsfullt		,65
Oroligt	,66		Spontant		,53
Irriterat	,63		Tryckt		-,49
Nervöst	,62		Lätt		,47
Ojämnt	,61		Lugnt		,4
Förvirrat	,50				
Försiktigt		-,62			
Säkert		,61			
Tryggt		,48			
Berömande		,44			

Den första faktorn har elva adjektiv med höga laddningar. Av jämförelsen som presenteras i tabell 26 ser vi att sex av orden i faktorn också förekommer i indexet *osäkerhet* i vårdtagares bedömning av relationen till vårdbiträden. Vi kan således tala om en faktor som innehåller upplevelse av konflikt och osäkerhet.

Tabell 26. Jämförelse mellan faktor 1 för anhörigas bedömning av relationen till hemtjänstpersonal med index i vt:s (vårdtagarens) bedömning av relationen till vb (vårdbiträdet) och faktorer i äldres (80+) bedömning av relationen till hjälpande släkting.

Faktor 1	Vt – vb: Indexet osäkerhet	80+ rela- tion till släkting: faktor 4
Arbetsamt		
Tungt		
Ängsligt		x
Likgiltigt	x	
Spänt		x
Splittrat	x	
Oroligt	x	
Irriterat	x	
Nervöst	x	
Ojämnt		
Förvirrat	x	

Faktor 2 innehåller fyra ord. Jämförelsen med andra analyser presenteras i tabell 27. De fyra orden återfinns i indexen *Närhet* och *Ordning* för vårdtagares bedömning av relationen till vårdbiträden. Ett ord återfinns i faktor 1 med närhetskaraktär för äldre (80+) i relation till hjälpande släkting. Faktorn är således närmast att betrakta som en närhetsfaktor.

Att adjektivet *säkert* ingår markerar att relationen mellan vårdbiträden och anhöriga har en mera formell karaktär än övriga relationer.

Tabell 27. Jämförelse mellan faktor 2 för anhörigas bedömning av relationen till hemtjänstpersonal med vårdtagarens bedömning av relationen till vårdbiträdet och äldres (80+) relation till hjälpande släkting.

Faktor 2	Vt:s relation till vb: Indexet ordning	Vt:s relation till vb: Indexet närhet	80+ relation till släkting: faktor 1
- Försiktigt			
säkert	x		
tryggt		x	x
Berömande		x	

Faktor 3 har som redovisas i tabell 28 har tre ord gemensamt med indexet *Ordning* för vårdtagaren i relation till vårdbiträde samt ett av dessa ord gemensamt med faktor 3 som är av ordningskaraktär för 80+ i relation till hjälpande släkting. *Aktivt* är kommunikationsord för både vårdtagare och 80+. *Viktigt* ingår i faktor 1 för 80+. Innehållet i orden pekar dock främst på att faktorn har att göra med ordning och struktur i relationen. Det kan antas att för de anhöriga är förväntan på personal att de skall vara aktiva i relation till den hjälpbehövande. Faktorn kallas *ordning*.

Tabell 28. Jämförelse mellan faktor 3 för anhörigas bedömning av relationen till hemtjänstpersonal med vårdtagarens bedömning av relationen till vårdbiträde och 80+ bedömning av relationen till hjälpande släkting.

Faktor 3	Vt-vb: indexet ordning	Vt-vb: indexet kommunikation	80+ – släkting: faktor 3	80+ – släkting: faktor 2	80+ – släkting: faktor 1
Sakligt					
Viktigt	x				x
Vuxet	x		x		
Moget	x				
Aktivt		x		x	

Jämförelser för faktor fyra presenteras i tabell 29. Av de fem orden i faktor 4 är fyra gemensamma med indexet *Kommunikation* för vårdtagarens bedömning av relationen till vårdbiträdet och ett ord gemensamt med kommunikationsfaktorn för äldres relation till hjälpande släkting. Detta är en faktor som anger att relationen är lättsam och spontan och präglas av frånvaron av konflikt genom den negativa laddningen för *tryckt*. Faktor 4 betecknar närmast flöde i kommunikationen. Vi kallar således faktorn för *kommunikation*.

Tabell 29. Jämförelse mellan faktor 4 för anhörigas bedömning av relationen till hemtjänstpersonal med vårdtagarens bedömning av relationen till vårdbiträdet och äldres bedömning av relationen till hjälpande släkting.

Faktor 4	Vt-vb: indexet kommunikation	Äldre - släkting: faktor 2	Äldre – släkting: faktor 3
hänsynsfullt	x		
spontant	x	x	
lättamt	x		x
- tryckt			
lätt	x		x

Hjälpomottagarnas upplevelse av omsorgsrelationen

Dessa jämförelser mellan upplevelsestrukturen för anhörigas relation till vårdpersonalen och vårdtagarnas relation till dessa samt äldres relation till hjälpande släkting säger oss att det inte råder en fullständig överensstämmelse. Detta kan delvis tillskrivas osäkerhet i den statistiska analysen bland annat med tanke på snedfördelningen av negativa adjektiv hos äldre som bedömer relationen till hjälpande släkting. Relationerna har också olika karaktär i olika hjälpsituationer. Likheten är dock så stor att vi kan anta att relationen i samtliga fall innehåller samma dimensioner.

Om vi jämför faktorerna i de olika analyserna för hjälpomtagare ovan har vi fyra dimensioner. Dessa presenteras i tabell 30. Vi sammanställer till index för var och en av de fyra dimensionerna de ord som dels har faktorladdningar i någon av de tre olika hjälpsituationerna, dels har en semantisk likhet. För förenkling av beräkningen av mått på dimensionerna utesluts ord med negativ laddning i faktoranalyserna.

De konstruerade indexen för relationsdimensionerna presenteras i tabell 31. Den första dimensionen döps till *Osäkerhet/Konflikt* då faktorerna både innehåller ord som har direkt med konflikter att göra och ord som har med oro och osäkerhet att göra. En uppdelning i två olika dimensioner stöds inte av någon av faktoranalyserna. Faktoranalyser med fem faktorer ger inte i något fall två faktorer med negativa ord. Adjektiv som har en delvis annan semantisk innebörd tas inte med. *Rörigt* och *jäktat* har mera med ordning att göra. *Arbetsamt* kan relateras till fysisk ansträngning och *ojämligt* kan associeras till maktfördelning. Följande ord ingår utifrån de tre kategorierna hjälpomtagare: *Oroligt*, *Irriterat*, *Osäkert*, *Nervöst*, *Likgiltigt*, *Splittrat*, *Opersonligt*, *Spänt*, *Ängsligt*, *Tungt*, *Förvirrat*.

Tabell 30. Sammanställning av faktorerna från faktoranalyserna med vårdtagare, 80+ utan hemtjänst och anhöriga i förhållande till vårdbiträden respektive hjälpande släktingar. Ord som inte semantiskt stämmer med faktorn har satts inom parentes.

Faktor/ Material	Osäkerhet/ Konflikt	Kommunikation	Ordning	Emotionell närhet
Vt i relation till vb	Oroligt (Rörligt) Irriterat Osäkert Nervöst Likgiltigt (Jäktat) Splittrat Opersonligt	Öppet (Hänsynsfullt) Lättsamt Aktivt (Lugnt) Personligt Lätt Tolerant Solidariskt Naturligt Spontant	Vuxet Självständigt Säkert Moget Ordnat Viktigt Förnuftigt Meningsfullt Stabilt	Kärleksfullt Varmt Harmoniskt Lyckligt Ödmjukt Berömmande Behagligt Tryggt
Äldre i relation till hjälpande släkting	Spänt Ängsligt	Engagerat (Mjukt) Aktivt Starkt (Stabilt) (Harmoniskt) Spontant	Förnuftigt Lugnt (Lättsamt) Vuxet (Lätt) (-Beröm-mande)	Kärleksfullt Lyckligt Varmt Tryggt (Meningsfullt) (Viktigt) (Öppet) Hänsynsfullt
Anhörig till vt i relation till vb	(Arbetsamt) Tungt Ängsligt Likgiltigt Spänt Splittrat Oroligt Irriterat Nervöst (Ojämligt) Förvirrat	(Hänsynsfullt) Spontant Lättsamt (-Tryckt) Lätt	Sakligt Viktigt Vuxet Moget (Aktivt)	(-försiktigt) (Säkert) Tryggt Berömmande

Den andra dimensionen kallar vi kommunikation för att den kan relateras till upplevelsen av flödet av kommunikation med den andra parten med nyckelord som *Öppet* och *Spontant*. *Hänsynsfullt*, *harmoniskt* och *mjukt* har mera med emotionell närhet att göra och utgår ur denna dimension. *Stabilt* och *Lugnt* har mera med ordning och säkerhet att göra och stryks också. Det negativt laddade ordet *tryckt* utgår också. Följande ord ingår i dimensionen: *Öppet*, *Lättsamt*, *Aktivt*, *Personligt*, *Lätt*, *Tolerant*, *Solidariskt*, *Naturligt*, *Spontant*, *Engagerat*, *Starkt*.

Den tredje dimensionen har med upplevelse av ordning, stabilitet och målinriktning i relationen att göra. Dimensionen betonar den uppgiftsorienterade aspekten på relationen. Här utgår orden *Lättsamt*, *Lätt* och *Aktivt* som har mera med kommunikation att göra. Följande ord räknas in i dimensionen: *Vuxet*, *Självständigt*, *Säkert*, *Moget*, *Ordnat*, *Viktigt*, *Förnuftigt*, *Meningsfullt*, *Stabilt*, *Lugnt*, *Sakligt*.

Den fjärde dimensionen är inriktad på känslomässig närhet i relationen. Den kan också ha med graden av beroende i hjälpsituationen att göra. Följande ord ingår i dimensionen: *Kärleksfullt, Varmt, Harmoniskt, Lyckligt, Ödmjukt, Berömmande, Behagligt, Tryggt, Hänsynsfullt. Meningsfullt, viktigt* och *öppet* tillhör kommunikationsdimensionen och räknas inte med här. *Säkert* ingår inte heller eftersom det tillhör ordningsdimensionen. *Försiktigt* har en negativ laddning och räknas bort av beräkningstekniska skäl.

Utifrån denna indelning i dimensioner får vi en struktur för beskrivning av hjälpmottagares upplevelse av relationen till hjälparen. Beräkningar på de index för dimensionerna som presenteras i tabell 31 sker på samma sätt som för indexen för hjälpare.

Tabell 31. Dimensioner i hjälpmottagares upplevelse av relationen till hjälparen.

Dimensio- ner	Osäkerhet/ Konflikt	Kommuni- kation	Ordning	Emotionell närhet
Adjektiv	Oroligt Irriterat Osäkert Nervöst Likgiltigt Splittrat Opersonligt Spänt Ängsligt Tungt Förvirrat	Öppet Lättsam Aktivt Personligt Lätt Tolerant Solidariskt Naturligt Spontant Engagerat Starkt	Vuxet Självständigt Säkert Moget Ordnat Viktigt Förnuftigt Meningsfullt Stabilt Lugnt Sakligt	Kärleksfullt Varmt Harmoniskt Lyckligt Ödmjukt Berömmande Behagligt Tryggt Hänsynsfullt

Vi kan utifrån våra tidigare studier av hemtjänstens formella hjälparbete anta att styrkan i de olika dimensionerna påverkar hjälpkvalitet och tillfredsställelse med hjälpen på olika sätt. Hög grad av osäkerhet/konflikt kan tänkas innebära att det blir svårt att tillgodogöra sig hjälpen för att man inte litar på eller känner sig osäker med hjälparen. Kommunikationen är avgörande för att komma överens med hjälparen om hur hjälpen skall uträttas och kan ha betydelse för att man upplever relationen som socialt värdefull (Ingvad, 2003). Graden av ordning i relationen har att göra med hur väl hjälpen är inriktad på den uppgift man skall ha hjälp med. Ordning kan också markera i vilken grad relationen upplevs som formell och affärsmässig. Den emotionella närheten kan påverka graden av tillfredsställelse med det sociala samspelet men också ange graden av beroende. Ju mera beroende man är av hjälparen desto större kan tendensen vara att ange relationen som harmonisk.

Reliabilitet och dimensionernas inbördes samband

Reliabiliteten för adjektivformuläret har undersökts genom beräkning av Cronbach's Alpha för dimensionerna för hjälpare respektive hjälpmottagare. Reliabiliteten har prövats på de material som presenterats i faktoranalyserna ovan.

I tabell 32 presenteras Cronbach's Alpha för de olika materialen för hjälpare. Reliabiliteten är över lag tillfredsställande för de negativa dimensionerna belastning och konfliktstämning. De är mindre tillfredsställande för de positiva dimensionerna, framför allt för vårdbiträdenas bedömning av relationen till anhöriga. Detta kan hänga samman med att kontakten med de anhöriga i allmänhet är ganska sparsam. Reliabiliteten för Ordning och Kommunikation är över lag mindre tillfredsställande.

Tabell 32. Cronbach's Alpha för relationsdimensionerna för de olika hjälparmaterialen.

Material	Belastning	Konfliktstämning	Närhet	Ordning	Kommunikation
Vårdbiträdenas bedömning av relation till vårdtagare	0,67	0,75	0,70	0,62	0,51
Vårdbiträdenas relation till anhöriga	0,66	0,73	0,47	0,44	0,37
Anhörigas upplevelse av relationen till vårdtagarna i hemtjänsten	0,82	0,82	0,66	0,45	0,60

Cronbach's Alpha för de olika materialen av hjälpmottagare presenteras i tabell 33. För hjälpmottagarna är reliabiliteten över lag tillfredsställande för samtliga dimensioner. Ett undantag är att de äldre som bedömt relationen till hjälpare inte har valt några av adjektiven i dimensionen Osäkerhet/Konflikt. Därmed kan inte Cronbach's alpha beräknas för denna dimension i detta material. Tendensen att välja positiva adjektiv är stark i denna grupp av hjälpmottagare. Reliabiliteten för de positiva dimensionerna är relativt tillfredsställande. Formulärets användbarhet är därmed inskränkt för hjälpmottagares bedömning av hjälprelationen till nära släktingar. Vi kan sammantaget konstatera att reliabiliteten är något bättre för hjälpmottagare än för hjälpare.

Tabell 33. Cronbach's Alpha för relationsdimensionerna för olika hjälpmot-tagarmaterial.

Material	Osäkerhet/ Konflikt	Kommuni- kation	Ordning	Emotion- ell närhet
Vårdtagares bedömning av relationen till vårdbiträden	0,88	0,70	0,68	0,71
Anhörigas relation till vårdbiträden	0,91	0,79	0,82	0,67
Äldres bedömning av relationen till hjälpanhörig	--*	0,66	0,63	0,70

* Chronbachs alpha kan inte beräknas då några adjektiv har medeltalet 0.

Vi har också beräknat de olika dimensionernas korrelation med varandra för att undersöka i vilken utsträckning dimensionerna mäter fristående aspekter på omsorgsrelationen. Resultaten för hjälpare presenteras i tabell 34. *Belastning* och *Konfliktstämning* är positivt korrelerade utom för vårdbiträdenas relation till vårdtagare. En koppling mellan dessa dimensioner är väntad eftersom båda innehåller negativt färgade adjektiv. När det gäller vårdbiträdenas arbete med vårdtagare kan *Belastning* tänkas mäta tyngd i arbetet snarare än stämning i relationen. *Belastning* är negativt korrelerad med dimensionerna *Närhet*, *Ordning* och *Kommunikation* som innehåller positivt färgade adjektiv. Dessa korrelationer är relativt låga utom för anhörigas relation till vårdtagare när det gäller *Kommunikation*.

För *Konfliktstämning* är korrelationerna med de positiva dimensionerna som väntat negativa, dock mycket låga för vårdbiträdenas relation till vårdtagare. De negativa korrelationerna för övriga kategorier är ganska höga. För vårdbiträdenas relation till vårdtagare är de båda negativa dimensionerna *Belastning* och *Konfliktstämning* dels oberoende av varandra, dels oberoende av de positiva dimensionerna.

Tabell 34. Korrelationer mellan dimensionerna för olika kategorier hjälpare i relationen till hjälpmottagare.

Material	Dimensioner	Konfliktstämning	Närhet	Ordning	Kommunikation
1. Vårdbitråde – vårdtagare	Belastning	,01	-,30**	-,23**	-,26**
2. Vårdbitråde-anhörig		,53**	-,19*	-,37**	-,41**
3. Anhörig – vårdtagare		,6**	-,38**	-,32**	-,57**
1. Vårdbitråde – vårdtagare	Konfliktstämning		-,12	-,08	-,08
2. Vårdbitråde-anhörig			-,22*	-,41**	-,57**
3. Anhörig – vårdtagare			-,40**	-,3*	-,46**
1. Vårdbitråde – vårdtagare	Närhet			-,32**	-,21*
2. Vårdbitråde-anhörig				-,24**	-,09
3. Anhörig - vårdtagare				-,15	,08
1. Vårdbitråde – vårdtagare	Ordning				-,47**
2. Vårdbitråde-anhörig					-,17
3. Anhörig - vårdtagare					-,26*

** Korrelationen är signifikant på 0.01- nivån.

* Korrelationen är signifikant på 0.05-nivån.

För de tre positiva dimensionerna *Närhet*, *Ordning* och *Kommunikation* finner vi något oväntat flera inbördes negativa korrelationer. Dessa är låga eller relativt låga utom för vårdbiträden i relation till vårdtagare när det gäller *Ordning* och *Kommunikation*. De tre positiva dimensionerna mäter således olika aspekter av omsorgsklimatet. Det förefaller som om främst *Ordning* har en motsatt karaktär till *Kommunikation* och *Närhet*. Det kan tänkas att *Ordning* anger i vilken grad relationen har en formell karaktär medan *Närhet* och *Kommunikation* anger känslomässig kontakt respektive intensitet i relationen. Över lag kan vi dra slutsatsen att de olika dimensionerna är tillräckligt oberoende av varandra för att beteckna olika aspekter på relationen.

Korrelationerna mellan dimensionerna för de olika kategorierna hjälpmottagare i relationen till hjälparna presenteras i tabell 35. Korrelationerna mellan den negativt färgade dimensionen Osäkerhet/Konflikt och dimensionerna med positivt färgade adjektiv är över lag negativa. De är låga eller relativt låga utom för anhörigas bedömningar av relationen till vårdbiträden där korrelationerna visar på ett starkare beroende mellan en negativ och en positiv bedömning. Korrelationerna mellan de tre positivt färgade dimensionerna *Kommunikation*, *Ordning*

och *Närhet* är låga eller nära 0. Det finns således förutom för äldres bedömning av relationen till släktingar en tendens att bedömningen antingen är positivt eller negativt färgad. Sammantaget kan man säga att de olika dimensionerna är tillräckligt oberoende av varandra för att beteckna olika aspekter på omsorgsklimatet.

Tabell 35. Korrelationer mellan de olika dimensionerna i omsorgsklimatet för olika kategorier hjälpmottagare.

Material	Dimensioner	Kommunikation	Ordning	Närhet
1. Vårdtagare - Vårdbiträden	Osäkerhet /Konflikt	-,37**	-,34**	-,39**
2. Äldre – Hjälpande släkting		-,11	-,21*	-,16
3. Anhörig - Vårdbiträden		-,63**	-,6**	-,43**
1. Vårdtagare - Vårdbiträden	Kommunikation		-,16	-,22*
2. Äldre – Hjälpande släkting			,01	-,04
3. Anhörig - Vårdbiträden			,19	,07
1. Vårdtagare - Vårdbiträden	Ordning			-,04
2. Äldre – Hjälpande släkting				,01
3. Anhörig - Vårdbiträden				-,05

*Korrelationen är signifikant på 0.05-nivån.

** Korrelationen är signifikant på 0.01- nivån.

Validitet

En viktig aspekt på ett mätinstrument för individers upplevelser är huruvida det kan mäta meningsfulla dimensioner som är relevanta för sammanhanget det skall användas i. Vi har tidigare visat att mötet mellan vårdtagaren och vårdbiträdet innebär en hög grad av känslomässigt beroende. I omsorgsarbetet skapas en relation som kan präglas av närhet, vänskaplighet eller motsatsen irritation och konflikt. Trygghet med omsorgsgivaren spelar stor roll för tillfredsställelsen med hjälpen (Ingvad, 2003; Ingvad & Olsson, 1999). De dimensioner som det undersökta instrumentet förmår fånga täcker sådana aspekter på omsorgsrelationen som i dessa tidigare kvalitativa studier framkommit som betydelsefulla (Ingvad, 2003). Detta kan betraktas som ett stöd för validiteten i instrumentet. Instrumentet kan sägas ha hög ”face validity”.

Instrumentet har även använts för studier av samspelet inom familjer (Hansson, 1989). I dessa har visats att adjektivlistan diskriminerar mellan familjer där barnen har olika typer av psykiska eller sociala problem.

Vi har tidigare också prövat adjektivformulärets validitet när det gäller vårdtagares upplevelse av relationen till vårdbiträden i hemtjänsten genom att undersöka dess samband med andra mått på omsorgskvalitet. De beräknade relationsindexen visade höga korrelationer med vårdtagares upplevelser av information och delaktighet i vårdens uppläggning och med ett sammantaget kvalitetsmått (Olsson & Ingvad, 2000). Särskilt dimensionen *Osäkerhet* visade höga negativa samband med bedömningen av hjälpen. I en annan studie (Olsson & Ingvad, 2001) erhöles statistiskt signifikanta korrelationer mellan indexen och ett mått på personkontinuitet, som är ett välkänt kvalitetsmått inom äldreomsorg. Utifrån dessa validitetsprövningar kan man betrakta mätningen av omsorgsklimatet som ett mått på omsorgskvalitet i hemtjänsten. Instrumentet visade i dessa tidigare studier också en tillfredsställande reliabilitet (Olsson & Ingvad, 2000).

När det gäller hjälparens upplevelse av omsorgsklimatet har validiteten tidigare prövats genom att undersöka samband med bedömningar av vårdens kvalitet utifrån enkätstudier. Dimensionen belastning visade statistiskt signifikanta samband med kvalitetsaspekter såsom organisering, information och kontinuitet (Olsson & Ingvad, 2000). Även sambanden mellan vårdbiträdenas och vårdtagarnas bedömningar har undersökts (Olsson & Ingvad, 2001). Vi fann ingen generell överensstämmelse mellan parternas bedömning av omsorgsrelationen. Bedömningarna är oftast symmetriska när det gäller dimensionerna *Osäkerhet* för vårdtagarna och *Konflikt* och *Belastning* för vårdbiträdena samt även när det gäller *Kommunikation*. För dimensionen *Närhet* är bedömningarna ofta asymmetriska såtillvida att om den ena parten bedömer hög *Närhet* bedömer den andra parten ofta hög *Ordning* och tvärtom. Parterna bedömer således relationen utifrån olika utgångspunkter och båda parternas bedömning behövs för att ge en bild av omsorgsrelationens klimat.

Vi har företagit nya validitetsstudier med de dimensionsindex för hjälpare och hjälpmottagare som presenterats i denna skrift. Dessa studier som presenteras nedan är delvis repliker av tidigare prövningar. Vårt material medger prövning av validitet för vårdtagare och anhöriga i bedömning av relationen till vårdbiträden samt för vårdbiträdenas bedömning av relationen till vårdtagare och till anhöriga. Även en begränsad validitetsprövning av anhörigas relation till vårdtagaren presenteras nedan.

Vårdtagarnas upplevelse av relationen till vårdbiträdena

Validiteten prövas genom att undersöka sambanden mellan relationsdimensionerna och olika mått på omsorgskvalitet. Materialet utgörs av vårdtagare som är 80 år eller äldre. Det är hämtat från ett av distrikten i storstaden (Kommunal) och de tre distrikten i småstadskommunen (Centrum, Privaten 2 och Slätten) samt de två distrikten i den mindre kommunen (Moheden och Ekvallen). Bortfallet för den enkät som utgjorde undersökningsmetoden var i genomsnitt 35 procent och för personer över 80 år var det interna bortfallet för klimatformuläret 9 procent. 121 personer har besvarat formuläret. Ett antal frågor i enkäten var inriktade på kvalitetsegenskaper hos hemtjänsten. Dessa frågor har fyra svarsalternativ från mycket positivt till mycket negativt svar:

Tycker Du att Du har fått tillräcklig information om den hjälp du har och annan hjälp du kan få av hemtjänsten?(information)

Tycker Du att Du har fått reda på vem Du kan vända Dig till i olika situationer när det gäller Din hemtjänst?(hänvändelse)

Hur lätt är det att komma i kontakt med personal och ansvariga inom hemtjänsten? (kontakt)

Vad tycker Du om hur hemtjänsten är organiserad i Ditt distrikt? (organisation)

Hur tycker Du om hemtjänstens samarbete med Dina anhöriga fungerar?(anhörig)

Vad tycker Du om vårdbiträdenas erfarenhet? (erfarenhet)

Tycker Du att dina vårdbiträden har den kunskap och skicklighet som behövs för att hjälpa dig? (kunskap)

I vilken mån kan Du vara med och påverka utformningen av hjälpen i Ditt hem?(påverka utformning)

Hur stora är Dina möjligheter att påverka när och hur länge Du får hjälp?(påverka tid)

Vad anser Du om den hjälp Du får av hemtjänsten?(allmän kvalitet)

I tabell 36 redovisas korrelationerna mellan bedömning av kvalitetsegenskaperna och upplevelsen av omsorgsklimatet. Upplevelsen av *Osäkerhet/Konflikt* i relationen till vårdbiträdet visar statistiskt signifikanta samband med samtliga kvalitetsegenskaper utom upplevelsen av relationen mellan personal och anhöriga. Starkast är sambanden med bedömningen av organisationen, vårdbiträdenas erfarenhet och kunskaper. *Närhet* visar starkast samband med uppfattningen av organisationen, vårdbiträdets erfarenhet och tillfredsställelsen över lag men äger inte samband med uppfattningen om information, om relationen mellan anhöriga och personal eller möjlighet att påverka tider för hjälpen. Sambanden är lägre över lag för *Ordning* och där högst med möjlighet att påverka. Uppfattning av rationalitet och ordning i relationen utgör således en kvalitetsaspekt för vårdtagaren. För *Kommunikationen* finns inga statistiskt signifikanta samband. *Kommunikationsflödet* med vårdbiträdet tycks således vara en relativt fristående aspekt på relationen som inte hör samman med uppfattningar

om andra kvaliteter i hemtjänsten. I denna studie finner vi inte några statistiskt signifikanta korrelationer mellan klimatindexen och kontinuitet (antalet vårdbiträden som ger hjälpen) som framkommit i tidigare validitetsprövningar. Detta kan bero på att kontinuiteten försämrats i samtliga distrikt sedan de tidigare studierna och därför inte varierar i samma grad mellan vårdtagarna. Resultaten mellan kvalitetsegenskaper och omsorgsklimatet i denna studie äger stor likhet med tidigare prövning av validiteten (Olsson & Ingvad, 2000). Detta stärker instrumentets validitet för hjälpmottagare och därmed att omsorgsklimatet utgör en central kvalitetsegenskap i hemtjänsten.

Tabell 36. Korrelationer mellan omsorgsklimat för vårdtagares relation till vårdbiträden och kvalitetsegenskaper i hemtjänsten.

Klimatdimensioner/ omsorgskvalitet	Osäkerhet/ konflikt	Kommunikation	Ordning	Närhet
Information	-,29(**)	,1	,08	,16
Hänvändelser	-,22(*)	,04	,22(*)	,12
Kontakt m personal	-,27(**)	,07	,04	,26(**)
Organisation	-,43(**)	,15	,17	,36(**)
Anhörig	-,16	,02	-,02	,1
Erfarenhet	-,44(**)	,04	,2(*)	,29(**)
Kunskap	-,44(**)	,08	,3(**)	,25(**)
Påverka utformning	-,3(**)	-,02	,36(**)	,22(*)
Påverka tid för hjälp	-,35(**)	,04	,32(**)	,18
Allmän kvalitet	-,49(**)	,06	,22(*)	,42(**)

** Korrelationen är signifikant på 0.01- nivån.

* Korrelationen är signifikant på 0.05-nivån.

Anhörigas relation till vårdpersonal

En enkät om upplevelse av relationen till den anhöriga vårdtagaren har utgått till de anhöriga som fanns registrerade i hemtjänsten i distrikten Privaten 2, Privaten 1, Centrum och Slätten. I enkäten ingick formulär B om upplevelse av relationen till vårdtagarens vårdbiträden. Ytterligare ingick ett antal frågor om kvalitet i vårdtagarens hemtjänst i enkäten. Svartalternativen har genomgående innehållit fyra steg från negativt till positivt svar:

Hur är det att komma i kontakt med personal och ansvariga inom hemtjänsten (kontakt)

Hur upplever du hemtjänstens information om den hjälp din anhöriga har och kan få? (information)

Tycker du att du fått reda på vem du kan vända dig till i olika situationer när det gäller Din anhörigas hemtjänst? (hänvändelse)

Vad tycker du om hur hemtjänsten är organiserad i Din anhörigas distrikt? (organisation)

Hur tycker du hemtjänstens samarbete med Din anhöriga fungerar? (anhörig)

Vad tycker du om vårdbiträdenas erfarenhet? (erfarenhet)

Tycker du vårdbiträdena har den kunskap och skicklighet som behövs för att hjälpa din anhöriga? (kunskap)

Tycker du hemtjänsten visar intresse för dina synpunkter på hjälpen (synpunkter)

I vilken mån kan du vara med och påverka utformningen av hjälpen från hemtjänsten till din anhöriga? (påverka)
Vad anser du om den hjälp Din anhöriga får av hemtjänsten? (kvalitet)

Tabell 37. Korrelationer mellan anhörigas upplevelse av relationen till hemtjänstens personal och upplevelser av hemtjänstens kvalitet gällande kontakt med och information till vårdtagarna.

Kvalitet/ Omsorgsklimat	Osäkerhet/Konflikt	Kommunikation	Ordning	Närhet
Erfarenhet	-0,48***	0,25*	0,32**	0,37**
Kunskap	-0,53***	0,28*	0,40**	0,40**
Synpunkter	-0,67***	0,45***	0,35**	0,49***
Påverka	-0,37**	0,09	0,27*	0,39**
Kvalitet över lag	-0,62***	0,45***	0,38**	0,38**
Kontakt	-0,59***	0,40**	0,33**	0,32**
Information	-0,64***	0,38**	0,54***	0,24*
Hänvändelse	-0,48***	0,34**	0,40**	0,26*
Organisation	-0,69***	0,43***	0,39**	0,43***
Anhörig	-0,46***	0,32**	0,22	0,41***

*** Korrelationen är signifikant på 0,001-nivån

** Korrelationen är signifikant på 0.01- nivån.

* Korrelationen är signifikant på 0.05-nivån.

I tabell 37 redovisas korrelationer mellan relationsdimensionerna och bedömning av hemtjänstens karaktär och kvalitet enligt frågorna ovan. Det finns ett stort antal statistiskt signifikanta korrelationer mellan upplevelsen av relationen till hemtjänstens personal och bedömningen av hur hemtjänsten fungerar. De högsta korrelationerna med *Osäkerhet/Konflikt* finner vi för intresse för egna synpunkter på hemtjänstarbetet, information, organisationens kvalitet samt för kvalitetsbedömningen över lag. Ju positivare bedömningarna är desto lägre är upplevelsen av *Osäkerhet/Konflikt*. För *Kommunikation* är alla korrelationerna positiva. Sambanden är högst för intresse för egna synpunkter, kvalitetsbedömningen över lag och hur lätt det är att komma i kontakt med personalen. För *Ordning* är korrelationerna positiva. Högst är de för personalens kunskap, information och upplysningar om vem man skall vända sig till. Även för *Närhet* är korrelationerna positiva. Högst är sambanden med personalens kunskap, intresse för egna synpunkter, organisationens kvalitet och samarbetet med den anhöriga vårdtagaren. Dessa samband är likartade de vi funnit tidigare mellan vårdtagares upplevelse av relationen till vårdpersonalen och deras bedömningar av hemtjänsten (Olsson & Ingvad, 2000). Resultaten är också i stort likartade med prövningen av vårdtagarnas relation till vårdbiträdena i denna skrift. För anhöriga har dock kommunikationsflödet högre samband med kvalitetsbedömningarna än vad som gäller för vårdtagarna. Anhörigas upplevelse av relationen till personalen i

hemtjänsten kan således betraktas som ett mått på deras uppfattning om omsorgens kvalitet för vårdtagaren. Relationsupplevelsen äger också samband med bedömningen av möjligheten att kunna påverka omsorgen.

Vårdbiträdenas relation till vårdtagarna och anhöriga

En studie angående vårdbiträdenas arbetsmiljö och upplevelse av omsorgsrelationen utfördes 2002 i två distrikt i kommun A (Moheden och Ekvallen), tre distrikt i kommun B (Centrum, Slätten och Privaten 1) samt ett distrikt i kommun C (Kommunal). Samtliga vårdbiträden för dagverksamhet, kvälls- och nattpatrull ingick i studien. Formulär B användes för mätning av relationen till vårdtagare och anhöriga.

Bortfallet utgjorde 36 procent och 132 personer besvarade enkäten. I enkäten har ingått frågor om arbetsmiljön. Dessa frågor har genom faktoranalys sammanförts till två grupper: *Organisation/ledning* samt *Yrkesidentitet*. I *Organisation/ledning* ingick följande 7 frågor:

*Hur tycker du organisationen av hemtjänsten fungerar i Ditt distrikt?
Vilka möjligheter finns det inom verksamheten att få stöd med att hantera belastningar och svåra upplevelser i arbetet?
I vilken utsträckning känner du att du har stöd från en arbetsledare?
Hur tycker du arbetsledningen för din arbetsgrupp fungerar?
Hur tycker du den administrativa ledningen i ditt distrikt fungerar?
Hur tycker du biståndsbedömningen i ditt distrikt fungerar?
I vilken utsträckning tycker du att den politiska ledningen för din kommun eller kommundel tar ansvar för hemtjänstverksamheten?*

I yrkesidentitet ingick följande 6 frågor:

*I vilken utsträckning blir din kunskap och erfarenhet vanligtvis tillvaratagen i ditt arbete?
I vilken utsträckning är dina arbetsuppgifter stimulerande och intressanta?
I vilken utsträckning känns ditt arbete viktigt och meningsfullt?
I vilken utsträckning känner du dig stolt över det arbete du utför?
Hur ser du på målen för den verksamhet du sysslar med?
I vilken utsträckning kan du påverka planering och uppläggning av ditt arbete i pensionärernas hem?*

I tabell 38 visas att det finns en negativ statistiskt signifikant korrelation mellan *organisation/ledning* och *Belastning*. Korrelationerna visar dessutom att hög nivå på *Yrkesidentitet* är knutet till hög grad av *Närhet* till vårdtagarna och låg *Ordning*. Arbetsmiljön har således betydelse för hur vårdbiträdena upplever relationen till vårdtagarna. Resultaten är i linje med våra tidigare studier som visar att belastningsgraden är relaterad till stress och arbetsmiljö och i detta fall särskilt bedömningen av organisationen och ledningen. *Yrkesidentiteten* är kopplad till *Närhet* så att om man upplever arbetet som stimulerande och meningsfullt upplever man större närhet till vårdtagarna.

Tabell 38. Korrelationer mellan upplevelse av relationen till vårdtagare och arbetsmiljöfaktorerna *Organisation/ledning* och *Yrkesidentitet*.

Klimatindex/arbetsmiljö	Belastning	Konfliktstämning	Närhet	Ordning	Kommunikation
Organisation/ledning	-,23(**)	-,04	,1	,1	-,05
Yrkesidentitet	-,15	-,11	,33(**)	-,21(*)	,1

** Korrelationen är signifikant på 0.01- nivån.

* Korrelationen är signifikant på 0.05-nivån.

Tabell 39. Korrelationer mellan vårdbiträdenas klimatindex för relationen till vårdtagarna och upplevd tillfredsställelse i arbetet, föreställningar om vårdtagarens samt anhörigas tillfredsställelse med hjälpen.

Klimatindex / Tillfredsställelse	Föreställning om vårdtagarens tillfredsställelse med hjälpen	Egen tillfredsställelse med hjälpinsatsen	Föreställning om anhörigas tillfredsställelse med hjälpen
Belastning	-,12	-,16	-,07
Konfliktstämning	-,23(*)	-,18(*)	-,12
Närhet	,27(**)	,30(**)	,24(**)
Ordning	,05	,02	-,20(*)
Kommunikation	-,17	-,18(*)	,12

** Korrelationen är signifikant på 0.01- nivån.

* Korrelationen är signifikant på 0.05-nivån.

Det kan naturligtvis vara så att upplevelse av *Närhet* till vårdtagarna leder till upplevelse av meningsfullhet och stimulans i arbetet över lag. Våra tidigare undersökningar har dessutom visat att vårdbiträdena betraktar emotionell närhet till vårdtagaren som en bekräftelse på att de gör ett bra arbete (Ingvad, 2003). Dessa samband mellan omsorgsklimatet och arbetsmiljöaspekter är i och för sig inte att betrakta som direkta tecken på instrumentets validitet. Men de visar på att dessa mått på omsorgsklimatet utgör meningsfulla aspekter på upplevelsen av hemtjänstarbetet.

I enkäten till vårdbiträdena ingick också frågor om upplevelse av tillfredsställelse i arbetet. Tillfredsställelse i hemtjänstarbetet har enligt tabell 39 samband med upplevelsen av relationen till vårdtagarna. Ju högre den egna tillfredsställelsen med arbetet är och ju högre vårdtagarnas och anhörigas tillfredsställelse anses vara, desto lägre *Konfliktstämning* upplever man. Korrelationerna är dock låga. Positiva korrelationer mellan tillfredsställelse och *Närhet* är högre och klart statistiskt signifikanta. Det föreligger låga negativa korrelationer mellan tillfredsställelse och *Ordning* och *Kommunikation*.

När det gäller vårdbiträdenas relation till anhöriga har enligt tabell 40 *Närhet* positiva korrelationer med arbetsmiljöaspekterna. Om vårdbiträdena har en positiv bedömning av *Organisation/ledning* och upplever sin *Yrkesidentitet* positivt så upplever man också större *Närhet* till anhöriga.

Tabell 40. Korrelationer mellan vårdbiträdenas upplevelse av relationen till anhöriga och arbetsmiljöaspekter.

Klimatindex/ Arbetsmiljö	Belastning	Konflikt	Närhet	Ordning	Kommunikation
Organisation-ledning	-,14	-,13	,28(**)	-,02	-,01
Yrkesidentitet	-,17	-,09	,29(**)	-,06	,05

** Korrelationen är signifikant på 0.01- nivån.

* Korrelationen är signifikant på 0.05-nivån.

I tabell 41 redovisas korrelationer mellan relationen till anhöriga och tillfredsställelse med hjälpen. Egen tillfredsställelse och föreställningen om anhörigas tillfredsställelse med hjälpen har klart statistiskt signifikanta korrelationer med upplevelse av relationen. Om man själv är tillfredsställd med insatsen och tror att vårdtagaren och dennes anhöriga också är tillfredsställda upplever man större *Närhet* till anhöriga. Man upplever lägre *Belastning* i relationen om man själv är tillfredsställd och tror att de anhöriga är tillfredsställda. Det finns även en positiv korrelation mellan *Kommunikation* och föreställningen om att anhöriga är tillfredsställda med hemtjänstinsatsen. Högst är sambandet mellan egen tillfredsställelse och *Närhet* till anhöriga. Över lag kan vi konstatera att främst *Belastning* och *Närhet* äger samband med bedömningen av arbetsmiljö och arbetstillfredsställelse.

Tabell 41. Korrelationer mellan upplevelse av relationen till anhöriga och grad av egen tillfredsställelse med arbetsinsatsen och bedömning av vårdtagarens och anhörigas tillfredsställelse.

Klimatindex/ arbetstillfredsställelse	Belastning	Konflikt	Närhet	Ordning	Kommunikation
Föreställning om vt:s tillfredsställelse med hjälpen	-,03	-,1	,2(*)	-,13	,02
Egen tillfredsställelse med hjälpinsatsen	-,24(**)	-,25(**)	,3(**)	-,0	,06
Föreställning om anhörigas tillfredsställelse med hjälpinsatsen för vt	-,2(*)	-,25(**)	,25(**)	-,05	,24(*)

** Korrelationen är signifikant på 0.01- nivån.

* Korrelationen är signifikant på 0.05-nivån.

Anhörigas relation till vårdtagare som man hjälper med daglig livsföring

I enkäten som skickats till anhöriga ingick förutom bedömning av relationen till vårdtagaren med formulär B också frågor om upplevelse av tillfredsställelse med hjälpinsatsen. Korrelationerna mellan upplevelse av relationen och bedömning av vårdtagarens tillfredsställelse med hjälpinsatsen och den egna tillfredsställelsen med hjälpinsatsen framgår i tabell 42. Anhöriga som bedömer vårdtagarens tillfredsställelse med egen hjälpinsats högt upplever lägre *Belastning* och *Konfliktstämning* samt högre *Närhet* i relationen till vårdtagaren. De som har hög egen tillfredsställelse med hjälpinsatsen upplever låg *Konfliktstämning* och *Belastning* samt relativt hög *Kommunikation* och *Närhet*. Det är troligt att dessa samband har att göra med att frågan om tillfredsställelse också är en mätare på relationens kvalitet. Om relationen är positiv är det större sannolikhet att både man själv och den hjälpbehövande är tillfredsställda med insatsen. Om relationen är negativ gäller troligen det omvända. Vi vet från andra undersökningar att hjälpinsatser för anhöriga kan ge positivt utbyte och förstärka relationen mellan parterna (Noonan m.fl., 1996; Nolan m.fl., 1996). Dessa samband kan således vara uttryck för det positiva utbytet av insatsen om man upplever att den hjälpbehövande är nöjd. De visar också att bördan och belastningen i relationen är starkt beroende av hur tillfredsställd man är med den egna insatsen. Samtidigt kan man betrakta sambanden som stöd för att klimatindexen ger meningsfulla mått på relationens karaktär.

Tabell 42. Korrelationer mellan hjälptillfredsställelse och upplevelse av relationen till hjälpbehövande släkting.

Klimatindex/ Tillfredsställelse	Belastning	Konfliktstämning	Närhet	Ordning	Kommunikation
Föreställning om vårdtagarens tillfredsställelse med hjälpen	-,45(**)	-,39(**)	,45(**)	,02	,28(*)
Egen tillfredsställelse med hjälpen	-,61(**)	-,49(**)	,38(**)	,18	,34(**)

** Korrelationen är signifikant på 0.01- nivån.

* Korrelationen är signifikant på 0.05-nivån.

Sammantaget visar resultaten för vårdbiträdenas relation till vårdtagarna och deras anhöriga samt för anhörigas relation till vårdtagarna att klimatindexen för hjälpare är meningsfulla. De kan för vårdbiträdena betraktas som kvalitetsmått på omsorgsverksamheten eftersom arbetsmiljön i tidigare studier visat sig vara betydelsefull för

omsorgskvaliteten (Olsson & Ingvad, 2001 och Olsson m.fl., 2005). Dessa resultat bidrar således till att stärka validiteten för klimatindexen i hjälparnas relation till hjälpmottagarna.

Standardisering

För att skapa värden på indexen som är jämförbara och som direkt kan tolkas som låga eller höga genomförs en standardisering av klimatindexen. Denna utgår från jämförelsematerial. Värden på indexen kommer att kunna bedömas i relation till jämförelsematerialet. Stanineskalan används som måttssystem. Denna skala utgår från normalkurvan med ett medelvärde på 5 och en standardavvikelse på 1,96. Detta resulterar i en niogradig skala där de nio stegen motsvarar följande percentilintervall på normalkurvan: 4, 7, 12, 17, 20, 17, 12, 7, 4. Stanine 1 anger således ett värde för individer som tillhör de 4 procent som har lägst värden på ett index i jämförelsematerialet, stanine 2 motsvarar värdet för individer som ligger mellan de lägsta 4 och 11 procenten i jämförelsematerialet etc. Detta kan också uttryckas i standardavvikelser, till exempel täcker stanine 5 ett intervall från -0,25 till +0,25 standardavvikelser. Med hjälp av denna standardiserade skala kan de olika indexen jämföras direkt med varandra och olika kategorier hjälpare kan jämföras med varandra. För att standardiseringen skall vara meningsfull är det dock viktigt att standardiseringsmaterialet är representativt för de grupper vi vill undersöka. Standardiseringsmaterialen är på denna punkt något olika, vilket bör beaktas vid användning av standardiserade värden på omsorgsklimatet.

Hjälpare

Vårdbiträdenas bedömning av relationen till vårdtagare

Standardiseringsmaterialet för vårdbiträden som bedömer relationen till vårdtagarna utgörs av samtliga vårdbiträden från samtliga sju distrikt i projektet. Materialet insamlades 2002 och består av 130 personer. Då distrikten tillhör olika typer av kommuner, har olika storlek och olika former av organisation kan materialet betraktas som representativt för vårdbiträden inom hemtjänsten.

Råvärden som motsvarar skalan av staninevärden presenteras i tabell 43. Vi kan konstatera att de negativa dimensionerna *Belastning* och *Konfliktstämning* är starkt snedfördelade. En stor proportion i materialet erhåller därför stanine 4 eller 5 på dessa dimensioner.

Tabell 43. Tabell för transformering av medelvärden på klimatindexen till staninevärden för vårdbiträdens bedömning av relationen till vårdtagarna.

	Stanine	Belastning	Konfliktstämning	Närhet	Ordning	Kommunikation
Medeltal för hela materialet		0,53	0,11	1,2	1,26	1,63
	1	0	0	0	0	- 0,92
	2	0	0	- 0,41	- 0,46	0,92-1,05
	3	0	0	0,41-0,77	0,46	1,05-1,31
	4	0	0	0,77-0,81	0,46-0,92	1,31-1,57
	5	- 0,46	0	0,81-1,22	0,92-1,38	1,57-1,83
	6	0,46-0,92	-0,31	1,22-1,63	1,38-1,83	1,83
	7	0,92-1,38	0,31-0,33	1,63-2,04	1,83-2,29	1,83-2,1
	8	1,38-1,83	0,33-0,67	2,04-2,5	2,29-2,42	2,1-2,36
	9	1,83-	0,67-	2,5-	2,42-	2,36-

Anhörigas bedömning av relationen till vårdtagare som man hjälper

Standardiseringsmaterialet består av anhöriga inom hemtjänsten som uppger att man ger hjälp till vårdtagaren. Enkäten om upplevelse av relationen till den anhöriga vårdtagaren har utgått till de anhöriga som fanns registrerade i hemtjänsten i distrikten Privaten II, Privaten I, Centrum och Slätten. Vi har erhållit svar från 72 personer på denna enkät som skickades ut 2001. Bortfallet utgör cirka 35 procent av utsända formulär. Även om distrikten utgör ett relativt brett urval angående kommuntyp, storlek och organisationsform är det svårt att bedöma om det är representativt för anhöriga som hjälper vårdtagare inom hemtjänsten. Det kan finnas brister i registreringen av anhöriga i distrikten. Ofta registreras enbart en anhörig. Flera andra kan tänkas ge hjälp till vårdtagaren. Värden för transformering till stanine presenteras i tabell 44. I detta material är samtliga dimensioner snedfördelade. Det gäller främst för *Belastning* och *Konfliktstämning*.

Tabell 44. Tabell för transformering av medelvärden på klimatindexen till staninevärden för anhörigas bedömning av relationen till vårdtagare som man ger hjälp till.

	Stanine	Belastning	Konfliktstämning	Närhet	Ordning	Kommunikation
Medeltal för hela materialet		0,78	0,34	1,03	1,07	1,50
	1	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	2	0,00	0,00	0,00	0,00	- 0,33
	3	0,00	0,00	0,00	0,00	0,33 - 1,05
	4	0,00	0,00	- 0,81	- 0,47	1,05 - 1,31
	5	- 0,46	0,00	0,81 - 1,22	0,47 - 0,98	1,31 - 1,57
	6	0,46 - 1,38	- 0,38	1,22 - 1,64	0,98 - 1,83	1,57 - 1,96
	7	1,38 - 2,73	0,38 - 1,00	1,64 - 2,28	1,83 - 2,29	1,96 - 2,18
	8	2,73 - 3,47	1,00 - 2,50	2,28 - 2,82	2,29 - 3,41	2,18 - 3,93
	9	3,47 -	2,50 -	2,82 -	3,41 -	3,93 -

Vårdbiträdenas bedömning av relationen till anhöriga

Standardiseringsmaterialet för vårdbiträden som bedömer relationen till anhöriga utgörs av samtliga vårdbiträden från samtliga sju distrikt i projektet. Materialet insamlades 2002 och består av 123 personer som besvarat enkäten om relationen till vårdtagarens anhöriga. Då distrikten tillhör olika typer av kommuner, har olika storlek och olika former av organisation kan materialet betraktas som representativt för vårdbiträden inom hemtjänsten. Värden som motsvarar skalan av staninevärden presenteras i tabell 45. Även i detta material är *Belastning* och *Konfliktstämning* starkt snedfördelat.

Tabell 45. Tabell för transformering av medelvärden på klimatindexen till staninevärden för vårdbiträdens bedömning av relationen till anhöriga.

	Stanine	Belastning	Konflikt	Närhet	Ordning	Kommunikation
Medeltal i hela materialet		0,19	0,42	0,76	1,77	1,61
	1	0,00	0,00	0,00	0 - 0,41	- 0,52
	2	0,00	0,00	0,00	0,41 - 0,49	0,52 - 1,02
	3	0,00	0,00	0 - 0,41	0,49 - 1,07	1,02 - 1,31
	4	0,00	0,00	0,41	1,07 - 1,67	1,31 - 1,57
	5	0,00	0 - 0,33	0,41 - 0,81	1,67 - 2,04	1,57 - 1,83
	6	0,00	0,33 - 0,67	0,81 - 1,22	2,04 - 2,29	1,83 - 1,96
	7	0 - 0,92	0,67 - 1,37	1,22 - 1,46	2,29 - 2,75	1,96 - 2,10
	8	0,92 - 1,38	1,37 - 2,01	1,46 - 2,19	2,75 - 3,21	2,10 - 2,37
	9	1,38 -	2,01 -	2,19 -	3,21 -	2,37 -

Hjälpmottagare

Vårdtagares bedömning av relationen till vårdbiträden

Standardiseringsmaterialet utgörs av samtliga vårdtagare som är 80 år eller äldre från samtliga distrikt i projektet. Det har samlats in genom en enkät till vårdtagarna 2002. Bortfallet utgör cirka 30 procent. Eftersom materialet är hämtat från samtliga distrikt kan det betraktas som representativt för vårdtagare som är 80 år eller äldre. Vi har valt denna grupp för att dessa utgör merparten av personer som har hemtjänst.

Transformeringen av indexvärden på klimatformuläret till stanineskalan presenteras i tabell 46. Dimensionen *Osäkerhet/Konflikt* är här starkt snedfördelad.

Tabell 46. Tabell för transformering av värden på klimatindexen till staninevärden för vårdtagarnas bedömning av relationen till vårdbiträdena.

	Stanine	Osäkerhet/ Konflikt	Kommuni- kation	Ordning	Närhet
Medeltal för hela materialet		0,50	2,35	1,77	2,24
	1	0,00	0,00	0,00	0,00
	2	0,00	0,00	0,00	0,00
	3	0,00	- 1,13	- 0,51	- 0,76
	4	0,00	1,13 - 2,13	0,51 - 1,55	0,76 - 1,89
	5	0,00	2,13 - 2,82	1,55 - 2,06	1,89 - 2,52
	6	0,00	2,82 - 2,83	2,06 - 2,61	2,52 - 3,15
	7	- 1,84	2,83 - 3,97	2,61 - 3,09	3,15 - 4,41
	8	1,84 - 4,29	3,97 - 5,33	3,09 - 3,86	4,41 - 5,40
	9	4,29 -	5,33 -	3,86 -	5,4 -

Äldres bedömning av relationen till hjälpande släkting

Standardiseringsmaterialet för personer 80 år eller äldre som bedömer relationen till hjälpande släkting är insamlat i distriktet Kommunal och samtliga distrikt i kommun B. Enkäten är utsänd till ett representativt urval av personer i distrikten som är 80 år och äldre och som inte har hemtjänst eller bor i särskilt boende. Bortfallet utgör cirka 35 procent. Vi redovisar här resultaten för de personer som uppger att de har hjälp med daglig livsföring av någon anhörig. Dessa 109 personer utgör cirka en tredjedel av hela den undersökta gruppen. Transformeringen av värden på klimatindex till staninevärden för de på detta sätt utvalda personerna redovisas i tabell 47. I detta material är dimensionen *Osäkerhet/Konflikt* extremt snedfördelat eftersom de negativt färgade adjektiven undviks i

stor utsträckning. Detta innebär en inskränkning i användbarheten av instrumentet för denna kategori.

Tabell 47. Tabell för transformering av värden på klimatindexen till staninevärden för äldre personer utan hemtjänst eller särskilt boende 80 år eller äldre som bedömer relationen till anhörig som ger hjälp med daglig livsföring.

	Stanine	Osäkerhet/ Konflikt	Kommuni- kation	Ordning	Närhet
Medeltal för hela materialet		0,11	1,75	1,49	2,54
	1	0,00	0,00	0,00	0,00
	2	0,00	0,00	0,00	0,00
	3	0,00	- 0,99	- 0,52	- 1,26
	4	0,00	0,99 - 1,55	0,52 - 1,29	1,26 - 2,36
	5	0,00	1,55 - 2,06	1,29 - 1,93	2,36 - 3,15
	6	0,00	2,06 - 2,58	1,93 - 2,19	3,15 - 3,78
	7	0,00	2,58 - 3,09	2,19 - 3,06	3,78 - 4,41
	8	0 - 1,63	3,09 - 3,61	3,06 - 3,59	4,41 - 5,16
	9	1,63 -	3,61 -	3,59 -	5,16 -

Bedömning av relationen till vårdbiträden hos anhöriga

Standardiseringsmaterialet består av anhöriga inom hemtjänsten. Enkäten om upplevelse av relationen till den anhöriga vårdtagaren har utgått till de anhöriga som fanns registrerade i hemtjänsten i distrikten Privaten II, Privaten I, Centrum och Slätten. Vi har erhållit svar från 112 personer på denna enkät som skickades ut 2001. Bortfallet utgör cirka 35 procent av utsända formulär. Även om distrikten utgör ett relativt brett urval angående kommuntyp, storlek och organisationsform är det svårt att bedöma om det är representativt för anhöriga som hjälper vårdtagare inom hemtjänsten. Det kan finnas brister i registreringen av anhöriga i distrikten. Ofta registreras enbart en anhörig. Flera andra kan tänkas ge hjälp till vårdtagaren. Medelvärden för transformering till stanine presenteras i tabell 48. Snedfördelningen i dimensionen *Osäkerhet/Konflikt* är i detta material inte lika extrem som för vårdtagarna och 80+ utan hemtjänst.

Tabell 48. Tabell för transformering av värden på klimatindexen till staninevärden för anhöriga i upplevelsen av relationen till vårdbiträden som hjälper vårdtagaren.

	Stanine	Osäkerhet/ Konflikt	Kommuni- kation	Ordning	Närhet
Medeltal i hela materialet		0,59	1,27	1,65	0,90
	1	0,00	0,00	0,00	0,00
	2	0,00	0,00	0- 0,05	0,00
	3	0,00	0,00	0,05 - 0,83	0,00
	4	0,00	0 - 1,10	0,83 - 1,67	0 - 0,41
	5	0,00	1,10 - 1,69	1,67 - 1,93	0,41 - 0,87
	6	0 - 1,00	1,69 - 1,86	1,93 - 2,33	0,87 - 1,22
	7	1,00 - 2,33	1,86 - 2,36	2,33 - 2,64	1,22 - 2,04
	8	2,33 - 3,67	2,36 - 2,76	2,64 - 3,72	2,04 - 2,64
	9	3,67 -	2,76 -	3,72 -	2,64 -

Diskussion

Inom omsorgsforskningen finns studier som beskriver omsorgsrelationer i skiftande vård- och omsorgskontexter. Dessa arbeten gäller såväl former av formell, avlönad omsorg som familjemedlemmars och närståendes informella, oavlönade omsorg. Man kan utgå från att erfarenheterna från dessa olika områden (de som beskriver omsorgsrelationer mellan vuxna människor) är jämförbara och att de förhållanden som beskrivs för andra områden även gäller relationen mellan den äldre och vårdbiträdet i hemtjänsten. Formella och informella omsorgsrelationer kan betraktas som likvärdiga. Ungerson (1990) lyfter fram likheterna mellan formella och informella omsorgsrelationer. Hon vänder sig mot det sätt på vilket omsorgsbegreppet uppfattades i den dåvarande brittiska forskningen. Detta begrepp stod för omsorg inom den privata sfären i familjen, där den betraktades som ett arbete som byggde på kärlek. Formellt omsorgsarbete inom den offentliga sfären uppfattades som kvalitativt skild från och som sämre än den familjebaserade omsorgen, eftersom den senare byggde på känslor av tillgivenhet och kärlek. Betald omsorg, ansåg man, kunde inte förväntas innehålla starka känslor, den borde bygga på yrkeskunnande. Mot detta hävdar Ungerson (a.a.) att de empiriska bevisen för att personliga bindningar till klienten kan uppstå inom den formella omsorgssektorn är flerfaldiga. Hon bygger sin tes om likheterna mellan den formella och informella omsorgssfären på Wærness (1983) begrepp omsorgsarbete. Detta omsorgsarbete gäller alla de olika

mottagare som enligt accepterade sociala normer inte kan ta vara på sig själva.

Vi har här presenterat en utvidgad studie av ett instrument för att mäta hjälparens och hjälpmottagares upplevelse av relationen i omsorgsarbete med äldre. Våra tidigare arbeten angående formella hjälprelationer i hemtjänsten har visat att upplevelsen av relationen i omsorgsarbete utgör en central kvalitetsaspekt på omsorgen. Vi har här utvidgat användningen av instrumentet till både formella och informella hjälprelationer. Resultatet av faktoranalyser visar att i stort sett samma dimensioner som vi tidigare funnit i formella hjälprelationer gäller även för informella hjälprelationer. Detta är i överensstämmelse med de resonemang Ungerson (a.a.) för. Dimensionerna ger tillsammans en generell bild av omsorgsrelationens innebörd.

För hjälpare återfinns två negativt färgade dimensioner. Dels *Belastning* som har att göra med i vilken grad hjälparbetet upplevs som tungt och svårt, och dels *Konfliktstämning* som har att göra med i vilken grad relationen är behäftad med oenighet och konflikt. Tre dimensioner med positivt färgade adjektiv betecknar upplevelser av emotionell närhet, intensitet respektive rationalitet i relationen. Dimensionen *Ordning* kan tolkas antingen som graden av rationalitet eller som i vilken grad relationen upplevs som formell. Framför allt de båda positiva dimensionerna, *Närhet* och *Kommunikation* representerar sådana aspekter på omsorgsrelationen som i tidigare kvalitativa studier visat sig vara centrala och betydelsefulla för omsorgens kvalitet. Adjektivformuläret ger en meningsfull beskrivning av framför allt emotionella aspekter av omsorgsrelationen.

För hjälpmottagare finner vi en negativt färgad dimension, *Osäkerhet/Konflikt*, som speglar i vilken grad relationen upplevs som otrygg och präglad av oenighet. De tre positivt färgade dimensionerna är desamma som för hjälpare och betecknar emotionell närhet, intensitet och rationalitet i relationen. De dimensioner som instrumentet förmår fånga täcker sådana aspekter på omsorgsrelationen i hjälp till äldre som tidigare beskrivits i olika kvalitativa studier (Ingvad, 2003).

De validitetsprövningar vi utfört visar att dimensionerna äger samband med olika mått på omsorgskvalitet för hjälpmottagare och framför allt olika aspekter på arbetsmiljön för formella hjälpgivare i hemtjänsten. Dessa prövningar visar också att klimatet i omsorgsrelationen utgör en viktig aspekt på omsorgsarbete.

Instrumentet är behäftat med svagheten att särskilt hjälpmottagare tenderar att undvika negativt färgade adjektiv i bedömningen av relationen till hjälparen. Detta är mera utpräglat när relationen kan antas

innebära ett starkt beroende, som i äldres bedömning av relationen till anhöriga som ger hjälp med daglig livsföring. Möjligen kan instrumentet förbättras genom införande av flera skalsteg i bedömningen för varje adjektiv. Detta innebär dock att instrumentet blir svårare att administrera och att det breda urvalet av valbara adjektiv inte kan behållas.

Instrumentet har dock med undantag av den negativt färgade dimensionen *Osäkerhet/ Konflikt* för äldres bedömning av relationen till hjälpande anhörig relativt tillfredställande reliabilitet. I validitetsprovningarna uppnås meningsfulla samband för de negativt färgade dimensionerna för samtliga kategorier hjälpare och hjälpmottagare. Att korrelationerna i några av provningarna är ganska låga talar för att en rad andra faktorer än uppfattning av omsorgskvalitet och arbetsmiljö har betydelse för upplevelse av relationen. Arbetsmiljö och kvalitetsaspekter i hjälparbetet kan tänkas sätta ramar för utvecklingen av omsorgsrelationen, som också bestäms av parternas egenskaper, uppgiftens karaktär och unika förhållanden i varje omsorgssituation.

Hjälpen till äldre sker i ett socialt nätverkssammanhang där relationen mellan till exempel personalen i hemtjänsten och de anhöriga är betydelsefull för hjälpens kvalitet. Det är viktigt att undersöka hur formell och informell hjälp samspelar och vilken betydelse detta samspel har för den äldre hjälpbehövande. Detta komplicerade samspel har tidigare undersökts i begränsad utsträckning. De index vi konstruerat i denna studie medger jämförelser av omsorgsklimatet mellan olika typer av hjälprelationer till äldre såsom informell hjälp från släktingar och det formella stödet från till exempel hemtjänsten till anhöriga. Särskilt intressant är att anhöriga har rollen både som hjälpmottagare (från hemtjänstens vårdbiträden) och hjälpare (till vårddagaren). Därför kan deras relation till den formella hemtjänsten bli komplicerad. Dimensionerna i denna relation har studerats med hjälp av det presenterade instrumentet (Olsson & Ingvad, 2006). Undersökningen visar bland annat att anhöriga upplever relativt hög grad av konflikt i förhållande till hemtjänstens vårdbiträden. Likaså upplever vårdbiträdena relativt hög grad av konflikt i relationen till de anhöriga.

Referenser

- Agrell, A, Gustavsen, R (1996) Innovation and Creativity in Work Groups. In West, M A, (Ed) *Handbook of Work Group Psychology*. John Wiley & Sons, New York.
- Gilbert, D C & Levinson, D J (1956) Ideology, Personality, and Institutional Policy in the Mental Hospital. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 53, 263-71.
- Hansson, K, (1989) *Familjediagnostik*. Akademisk avhandling, Institutionen för tillämpad psykologi, Lund.
- Ingvad, B (2003) *Omsorg och relationer. Om det känslomässiga samspelet i hemtjänsten*. Lund Dissertations in Social Work 15. Lunds universitet, Socialhögskolan (Akad avh).
- Ingvad, B & Olsson, E (1999a) Det känslomässiga utbytet och omsorgskvalitet i hemtjänsten. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 6:1, 3-26.
- Ingvad, B & Olsson, E (1999b) *The care relationship as a dynamic aspect of quality in home care service*. Paper presented to the IVth European Congress of Gerontology, Berlin, July 7th-11th. Stencil. Lunds universitet, Socialhögskolan.
- Ingvad, B, Olsson, E, Bondesson, K & Arndt, C (2006) Organisationsförändring, omsorgsklimat och kvalitet i hemtjänsten. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 13:4, 331-349.
- Koys, D. J. & DeCotis, T A (1991) Inductive Measures of Psychological Climate, *Human Relations*, 44, 3.
- Lewin, K, Lippit, R & White, R K (1939) Patterns of Aggressive Behaviour in Experimentally Created "Social climates". *Journal of Social Psychology*, 271 - 299, 10.
- Mc Kenzie, K R (1981) Measurement of Group Climate *Int J Group Psychother.*, 31(3), july.
- Nolan, M, Grant, G & Keady, J (1996) *Understanding Family Care*. Open University Press, Buckingham.
- Noonan, A, Tennstedt, S & Rebelsky, F (1996) Making the best of it: Themes of Meaning among Informal Caregivers to the Elderly. *Journal of Ageing Studies*, 10, 4, 313-327.
- Norusis, M, J (1992) SPSS for Windows, Professional Statistics. SPSS inc, Chicago.
- O'Driscoll, M P & Evans, R (1988) Organizational Factors and Perceptions of Climate in Three Psychiatric Units *Human Relations*, 41, 5, 371-388.
- Olsson, E. (1998) *På spaning efter gruppens själ, gruppen i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Olsson, E, Ingvad, B & Hansson, K (1995) Arbetsorganisation och gruppklimat i hemtjänsten. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 2:3, 227-248.
- Olsson, E & Ingvad, B (2000) *Köp, sälj och platta till! Organisationsförändringar, arbetsmiljö och omsorgskvalitet i hemtjänsten under 1990-talet*. Meddelanden från Socialhögskolan 2000:7. Lunds universitet, Socialhögskolan.

- Olsson, E & Ingvad, B (2001) The emotional climate of care-giving in home-care services. *Health and Social Care in the Community*, 9:6, 454-463.
- Olsson, E & Ingvad, B (2006) *Relationer I formell och informell hjälp med daglig livsföring till äldre*. Working –Paper serien 2006-10. Lunds universitet, Socialhögskolan.
- Olsson, E, Ingvad, B, Bondesson, K & Arndt, C (2005) "Organisationsförändring och arbetsgruppsklimat". I Karlsson, I, Törnblom, K & Vermunt, R (red.) *GRASP 2004. Proceedings of the 4th Nordic Conference on Group and Social Psychology*. Högskolan i Skövde, Institutionen för teknik och samhälle/socialpsykologi.
- Rapoport, R. N. (1960) *Community as Doctor: New Perspectives on a Therapeutic Community*, Tavistock.
- Rogers, C., (1951) *Client -centered therapy*. Boston, Houghton Mifflin.
- Szebehely, M (1995) *Vardagens organisering. Om vårdbiträden och gamla i hemtjänsten*. Lund: Arkiv (akad avh)
- Szebehely, M (2000) "Äldreomsorg i förändring – knappare resurser och nya organisationsformer" i SOU 2000:38 *Välfärd, vård och omsorg*. Antologi från Kommittén välfärdsbokslut
- Timko, C & Moos, R H (1991) A Typology of Social Climate in Group Residential Facilities for Older People. *Journal of Gerontology*, , 46, 160-169.
- Ungerson, C (1990) "The language of care: Crossing the boundaries" i samma författare, red: *Gender and Caring. Work and Welfare in Britain and Scandinavia*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Wærness, K (1983) *Kvinnor och omsorgsarbete*. Stockholm: Prisma.

Bil 1 Samarbetsformulär

Hur tycker Du samarbetet, stämningen och samspelet mellan Dig och vårdtagaren (vårdbiträdet, din släkting) är?

Vilka ord tycker Du bäst beskriver relationen mellan Dig och vårdtagaren (vårdbiträdet, släktingen)? Kryssa för minst 15 ord

☐ Behagligt	☐ Okamratligt	☐ Slött
☐ Ordnat	☐ Barnsligt	☐ Missnöjt
☐ Bra	☐ Naturligt	☐ Onaturligt
☐ Irriterat	☐ Högtidligt	☐ Klandrande
☐ Vuxet	☐ Engagerat	☐ Kritiskt
☐ Viljelöst	☐ Förnuftigt	☐ Varmt
☐ Förvirrat	☐ Lyckligt	☐ Tryggt
☐ Ängsligt	☐ Tungt	☐ Lätt
☐ Kamratligt	☐ Oroligt	☐ Arbetsamt
☐ Vänligt	☐ Starkt	☐ Sakligt
☐ Självständigt	☐ Jäktat	☐ Lekfullt
☐ Nedstämt	☐ Dåligt	☐ Hårt
☐ Vilt	☐ Explosivt	☐ Harmoniskt
☐ Nervöst	☐ Meningsfullt	☐ Solidariskt
☐ Intimt	☐ Osäkert	☐ Livligt
☐ Kallt	☐ Instabilt	☐ Lugnt
☐ Stabilt	☐ Rörigt	☐ Kärleksfullt
☐ Meningslöst	☐ Aktivt	☐ Hindrande
☐ Misslyckat	☐ Tryckt	☐ Tillåtande
☐ Säkert	☐ Obehagligt	☐ Lättsamt
☐ Känsligt	☐ Öppet	☐ Misstänksamt
☐ Berömmande	☐ Hänsynslöst	☐ Personligt
☐ Försiktigt	☐ Likgiltigt	☐ Spänt
☐ Moget	☐ Intolerant	
☐ Viktigt	☐ Okänsligt	
☐ Spontant	☐ Konstlat	
☐ Ödmjukt	☐ Opersonligt	
☐ Mjukt	☐ Hänsynsfullt	
☐ Aggressivt	☐ Passivt	
☐ Avvaktande	☐ Slutet	
☐ Splittrat	☐ Tolerant	

Bil 2 Samarbetsformulär

Hur tycker Du samarbetet, stämningen och samspelet mellan Dig och vårdtagaren (vårdbiträdet, din släkting) är?

Vilka ord tycker Du bäst beskriver relationen mellan Dig och vårdtagaren (vårdbiträdet, släktingen)? Kryssa för minst 15 ord

☐ Behagligt	☐ Försiktigt	☐ Tryckt
☐ Ordnat	☐ Moget	☐ Öppet
☐ Irriterat	☐ Viktigt	☐ Likgiltigt
☐ Vuxet	☐ Spontant	☐ Opersonligt
☐ Förvirrat	☐ Ödmjukt	☐ Hänsynsfullt
☐ Ängsligt	☐ Ojämnt	☐ Tolerant
☐ Kamratligt	☐ Mjukt	☐ Varmt
☐ Självständigt	☐ Avvaktande	☐ Tryggt
☐ Nedstämt	☐ Splittrat	☐ Lätt
☐ Nervöst	☐ Naturligt	☐ Arbetsamt
☐ Intimt	☐ Förnuftigt	☐ Sakligt
☐ Stabilt	☐ Lyckligt	☐ Harmoniskt
☐ Säkert	☐ Tungt	☐ Solidariskt
☐ Känsligt	☐ Oroligt	☐ Lugnt
☐ Berömmande	☐ Jäktat	☐ Kärleksfullt
☐ Jämnt	☐ Meningsfullt	☐ Tillåtande
☐ Engagerat	☐ Osäkert	☐ Lättsamt
☐ Rörligt	☐ Personligt	☐ Spänt
☐ Aktivt		

LUNDS
UNIVERSITET in

Meddelanden från Socialhögskolan är en skriftserie där forskare och lärare vid Socialhögskolan presenterar aktuell forskning och viktiga erfarenheter från socialt arbete och socialpolitik.

ISSN 0282-6143

Serien är elektronisk och kan avgiftsfritt laddas ner via Socialhögskolans hemsida: www.soch.lu.se/Mserien/

© Socialhögskolan

Redaktör: Arne Kristiansen

Adress: Lunds Universitet, Socialhögskolan, Box 23, 221 00 Lund.